

DÖMÖTÖR TEKLA

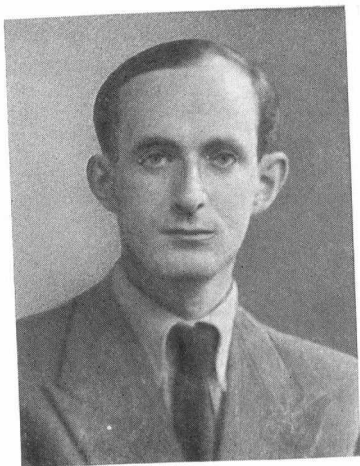
*

HONTI JÁNOS

A MÚLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ:

ORTUTAY GYULA

505535

DÖMÖTÖR TEKLA

HONTI JÁNOS

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1975

**MTA
KIK**

486422

BUDAPEST
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 0563 0 az összkiadás száma

ISBN 963 05 0567 3 a kötet száma

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1975

Dömötör Tekla

Printed in Hungary

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
6707 1975

TARTALOM

Diákévek	10
A mese világa	70
Párizsi közjáték	119
Magyar tudóssors a fasizmusban	135
Bibliográfia	183

Honti Jánost a múlt tudósai közt kell számon tartanunk, holott még itt élhetne köztünk, alkotóereje teljében. Életpályájának fordulói szokatlanok; tizennyolc éves, középiskolás diák, mikor első tudományos munkája német nyelven a legtekintélyesebb nemzetközi folklórsorozatban megjelenik. Harmincnégy éves, mikor a fasizmus áldozataként Kópházán eltemetik. E két dátum közé esik tudományos munkássága — mintegy száz nyomtatott mű, köztük két német nyelvű és három magyar önálló monog-

ráfia; magyar és idegen nyelven
megjelent tanulmányok, népmese-
antológiák, recenziók glosszák.

Sokan megemlékeztek 1945 óta
Honti Jánosról, de senki sem tudott
meghatott elfogódottság nélkül ír-
ni e tiszta tudóseyéniségről; hi-
szen úgy pusztult el, fiatalon és bűn-
telenül, akár a mondahősök, akikről
ifjúkori munkái szólnak. Élete és
halála tragikus jelképpé s figyel-
meztetéssé vált az utókor számára.

E sorok írója 1932-től 1943-ig
szemtanúja lehetett e tudós életpá-
lya fő fordulatainak; azt is írhat-
nám, hogy együtt léptünk át a
felnőttkorba, együtt éltük meg
a második világháború kitörését
is Párizsban, családomnak dedi-

kált művei ott sorakoznak könyvespolcomon. Azok közül, akikkel együtt tettük meg ezt az utat, sokan, akik nálam hitelesebben tudtak volna írni Honti Jánosról, már nem élnek. Így hát nekem jutott a feladat, hogy beszámoljak nemcsak Honti Jánosról, hanem egy humán tudományokkal foglalkozó baráti kör — folkloristák, ókortudósok, vallástörténészek, költők — ifjúságáról és sorsáról a második világháborút megelőző években, a fasizmus térhódítása idején. Egy olyan nemzedékről szólok, melynek gyermekkora az első világháborúval kezdődött, s felnőtté válása a második világháború kitörésével fejeződött be.

DIÁKÉVEK

Honti János 1910. október 20-án született. Apja, Honti Rezső, nagy műveltségű nyelvész és műfordító volt; édesanyja, aki magas kort ért el, szintén író, műfordító volt.

Honti Rezső a Tanácsköztársaság idején a francia és olasz nyelv előadója volt a budapesti egyetemen. Ezért a húszas években megfosztották középiskolai tanári állásától is, s egészen 1945-ig nyelvórákat adott, nyelvkönyveket, szótárakat készített. Csak élete utolsó éveiben nyílt ismét lehe-

tősege a gond nélküli, elismert tudományos munkára és művészi alkotásra.

Rendkívüli nyelvérzékét örökölte apjától fia is. Már középiskolás korában sok európai nyelven olvasott. Később egyforma könnyedséggel írta tanulmányait magyarul, németül, franciául és angolul. A harmincas években írül is tanult. Érdekelték a mesterséges nyelvek is: 1931-ben *De fabula popolare* címen írt tanulmányt a Schola et Vita című folyóiratban, amely az Academia pro Interlingua kiadásában jelent meg (Milánó).

1944-ben a munkaszolgálatos Honti Ökörmezőről még ukrán szótárt és nyelvkönyvet kér levél-

ben édesapjától, hogy a nyelvet elsajátíthassa, s ukrán népköltészetű alkotásokat gyűjthessen. Élete utolsó hónapjaiban, mikor ruhája, cipője már leszakadt róla, még Dantét olvasta eredetiben — levélben elnézést kért szüleitől: kénytelen volt a könyvet ívekre szétszedni, hogy könnyebben hordhassa magával.

Szellemi kibontakozásában az otthon értelmiségi légkörén kívül pozitív szerepet játszott az iskola is. Honti és volt iskolatársai sokszor emlékeztek meg szeretettel és derűltséggel a II. kerületi Toldy Ferenc reáliskolában eltöltött évekről, hiszen a baráti kört az úgynevezett „reál” tárgyaknál általában

inkább érdekelte az irodalom, a művészet, az ókortudomány. Gondosan számon tartották egymás között, hogy hány klasszika-filológus, régész került ki abból a reáliskolából, amelyben akkoriban a latin nem volt kötelező tantárgy. Az oroszláncörmök korán mutatkoztak a baráti körnél. Honti tevékeny részt vett az osztály diákköre, az Atom-kör munkájában is, éppúgy, mint legbensőbb barátai: Dobrovits Aladár, aki haláláig megmaradt „legjobb barátnak”, s a fiatalon, 1930-ban elpusztult festőművész, Klein Ferenc, aki rajzokkal járult hozzá az Atom-kör alkotómunkájához. Az 1925. évi Atom-köri dolgozatok közül

három Honti János munkája. Az egyikben a későbbi germanista érdeklődése mutatkozik: a 15 éves Honti a gótokról írt 26 oldalas tanulmányt az Atom-kör első ülésére, melyet a kör „dicsérettel” fogadott el. A másik két dolgozat csillagászáttal foglalkozik. Az Atom-kör 21. ülésén „kitüntetéssel” fogadták el a *Csillagok fejlődése* című dolgozatot; a 13. ülés „kitüntetett értekezése” A gömbi csillagászat elemeiről című, és Honti saját kezű ábrái illusztrálják. E tanulmányokból úgy tűnik, hogy csillagásznak, matematikusnak is kiváló lett volna Honti.

1927/28-ban az iskola Honti Jánost küldte el a Pintér Jenő által

rendezett főigazgatói tanfolyamra, melyet Pintér tudósképző szemináriumnak szánt, elsősorban irodalomtörténeti érdeklődésű diákok, jövőendő filológusok számára. Ezen a tanfolyamon Honti már beszámolt a *Szilágyi és Hajmási* mondát elemző munkájáról.

Honti János érdeklődése szinte gyermekkorától kezdve a népi epika felé fordult. Kezdetben a mesék érdekelték: a mesehallgató, majd meseolvasó gyermekből szinte észrevétlenül bontakozott ki a mesekutató. De a prózai epikus alkotásokhoz hasonlóan érdekelte a verses epika is, természetesen elsősorban a magyar hősepika kérdése. Édesapja benső baráti köré-

hez tartozott a fiatalon elhunyt Király György, s feltehetőleg Honti Jánosnak igen korán kezébe kerülhetett Királynak a magyar ősköltészetéről írt jelentős könyve.

A magyar hősepika kérdését megközelíteni azonban túlságosan nehéz feladat lett volna kezdő kutató számára, különösen Király György kritikai megjegyzései után. Ezért Honti a feladatok és megoldási lehetőségek iránti csatláhtatlan érzékkel — ami későbbi munkásságára is jellemző — csak egyetemi tanulmányai elvégzése után írja le gondolatait a magyar hősepika rekonstruálási lehetőségeiről. Középiskolás korában viszont olyan témákhoz nyúl,

melyek megoldása elérhetőnek tűnik. Ezért kutatja a Szilágyiról és Hajmásiról szóló epikus énekeket, mert mint írja, ez „azok közül a mondáink közül való, amelyek epikus ének formájában maradtak ránk — talán éppen az egyetlen ilyen mondánk”. (*A Szilágyi és Hajmási monda szövegtörténete*. ItK 1930.)

Közben pedig elkészíti német nyelven a nyomtatásban megjelent magyar népmesék típusjegyzékét.

Honti János abban az évben született, amikor a Folklóre Fel-

lows (FF) nevet viselő nemzetközi társaság kiadványának, a *Folklore Fellows Communications* (FFC) nevű sorozatnak első kötetei napvilágot láttak.

E társaságot az a felismerés hozta létre, hogy az európai népköltészet, főleg a népi epika tanulmányozása csak európai méretű összehasonlító munka alapján lehet eredményes.

Komparativista európai népköltészet-kutatás már a 19. század eleje óta létezett, de a szervezett kereteket először a Folklore Fellows társaság biztosította e munka számára.

Az európai mese, hősmonda és mítosz eredetének, összefüggései-

nek kérdése akkor már régóta az irodalomtörténészek, filológusok, vallástörténészek érdeklődésének középpontjában állott. Egyfelől nyomtatásban közzétették az európai népek kéziratokban fennmaradt régi hősmondáit, mitológiai jellegű prózai és verses alkotásait. Másfelől a 19. század eleje óta egyre nagyobb mennyiségben halmozódott fel a nép szájáról gyűjtött mese-, monda- és balladaanyag. Az élő népköltészet és a társadalmi fejlődés korábbi fokához tartozó, kéziratban fennmaradt műfajok közti összefüggés felderítése az európai kultúrtörténet egyik legizgalmasabb kérdésének tűnt, annál is inkább, mert Európa perem-

területein a mitológikus és a hős-
énekek maradványai is éltek még
a nép ajkán, a szájhagyományból
lehetett ezeket gyűjteni. Ez volt
az az idő, mikor minden európai
nép saját eltűnt naiv eposzát igye-
kezett rekonstruálni. Elég, ha a
finn Kalevala létrejöttére, Arany
János tanulmányaira és epikus
műveire utalok itt.

A kutatás első stádiumában
minden egyes európai nép kutatói
saját élő népköltészetükből igye-
keztek visszakövetkeztetni, hidat
verni eltűnt mitológiájukhoz és
hősköltészetükhöz. Amikor azon-
ban az európai népi mesekincs
nemzetközi volta, széles körű el-
terjedése világossá vált, némileg

új helyzet állt elő, s új elméletek jöttek létre, melyek már feltételezték, hogy az európai mesék nem minden népnél külön fejlődtek ki a mítoszokból és hősmondákból, hanem az egyes mesetípusok kialakulása talán egy helyen, egyszerre történt — a mesék kialakulásának poligenetikus elmélete helyére a mesék monogenetikus elmélete került. Ekkor merült fel a többi között az a nézet, hogy az európai népmesék főleg Indiából származnak. — Erről a rendkívül izgalmas kérdéscsoportról a fiatal Honti János sokféle forrásból tájékozódhatott, s ismerte a haladó gondolkodású Braun Soma kismonográfiáját is az összehasonlító

mesekutatásról. — (*A népmese.*
1923.)

A századforduló körül már világos volt, hogy a történeti folyamatok és összefüggések feltárása csak az egész európai, szájhagyományban élő epikus költészet széles körű gyűjtése és rendezése útján történhet. A népmese-típusok rendszerezése, az összehasonlító mese- és mondakutatás így a századforduló egyik jelentős tudományos célkitűzése lett. A változatokban élő szóbeli népköltészet földrajzi-történeti rendszerezésének módszere a finnektől indult ki, akik e módszert a Kalevala-stúdiumok során alakították ki, s főleg az ő kezdeményezésük-

re jött létre a már említett Folklore Fellows nemzetközi szövetség is.

A magyar népköltészet kutatói kezdettől fogva lelkesedéssel vettek részt a Folklore Fellows társaság munkájában, annál is inkább, minthogy e vállalkozás a finn testvérnéptől indult ki. 1908-ban Katona Lajos alelnök már bemutatta a Folklore Fellows szabályzatát a Magyar Néprajzi Társaságnak (*Ethnographia* 1909. 64.). 1912-től kezdve szervezetten működik az FF magyar szekciója. Az FFC sorozat 12. számában Bán Aladár beszámol a magyar szekció 1912. évi működéséről, a 16.-ban pedig az 1913. évi működéséről.

A Folklore Fellows társaság célja, az alapszabályok szerint, a tudományos munka megkönnyítése, amennyiben a különböző országok néprajzi anyagát a kutatók rendelkezésére bocsátja, néprajzi tárgyú tudományos kiadványokat ad ki európai világnyelveken. Az alapszabályokban kiemelt helyen szerepelt a gyűjtemények, katalógusok kiadása, a tudományos információcsere. Az Ethnographia 1912. évi folyamában Sebestyén Gyula ír az FF szövetség célkitűzéséről. E felhívásban, melynek címe: *A magyar néphagyományok emlékeinek országos gyűjtéséről*, a többek közt a következőket olvashatjuk: „Azt a tudományt, melyet

a hozzáfűződő fogalomkörrel az angol *folklore* név fejez ki leghívebben, azok a kisebb művelt népek és népelemek fejlesztették legmagasabb fokra, a melyek a nyelvek és fajiságuk fennmaradásáért folytatott küzdelmekben a néphagyomány nyelvi, költői, zenei, néphit- és népszokásbeli emlékeit nemzetiségük legősibb biztosítékának tekintik . . .

Északon a dán, norvég és finn egyetemeken e tudománynak már tanszéke van. Sőt nálunk is megtörtént, hogy Gyulai Pál kettéosztott irodalmi tanszékét, melyen a mester időnként egy kis folkloret is tanított, egyik oldalról az összehasonlító folklore kitűnő meste-

rével, Katona Lajossal töltötték be.

És íme ott, a hol ez a szédületes gyorsasággal fejlődő tudomány már a legfelsőbb oktatásban is méltó helyet foglalt el, a tudós egyetemi professzorok tanácskozására gyűlnek és rövidesen megállapítják, hogy az összehasonlító folklórebán többé nincs eligazodás. A mely tudományban pedig még a tudós sem igazodik el, az egyszerűen csődbe jutott.

Krohn helsingforsi és A. Olrik koppenhágai tanárok jutottak erre az eredményre...

Az összehasonlító tudományos műveletekre utalt folkloristák helyzetét szerintük első sorban a népek és nemzetek megdöbbentő

arányban felhalmozódó gyűjteményeinek soknyelvűsége tette elviselhetetlenné; másrészt pedig a bábeli zűrzavarból eredő bajokat még súlyosabbá növelte az, hogy a gyűjtemények túlnyomó része újabban már kéziratban maradt s az ilyen forrás a nemzetközi összehasonlító folklornak néha még nyelvi akadályok nélkül is hozzáférhetetlen. Ezért a két tudós elhatározta, hogy »Folklore Fellows« néven nemzetközi tudományos szövetséget alapít . . .

Az említett két tudós férfiú az 1907. év nyarán tanácskozott ezekről s novemberre már a német J. Bolte és a svéd C. W. Sydow is segítségükre volt a »Folklore Fel-

lows« szabályzatának szövegezésében. Mi magyarok és egyéb külföldi társaink már nyomtatott felhívást és nyomtatott szabályzatot kaptunk. Ezeket Katona Lajos alelnök a Magyar Néprajzi Társaság 1908. november 18-iki választmányi ülésén egész terjedelmükben bemutatta, s a szabályzatot annak bejelentésével, hogy társaságunk csatlakozik a »Folklore Fellows«-hoz, szószerint lefordítva közzé is tette az Etnographia 1908 évi VI. füzetében . . . Mire az FF első kiadványai megjelentek, Katona már nem volt az élők közt. A magyar osztályt tehát nélküle kellett szerveznünk. Az 1911. november 29-iki alakuló gyűlés

az elnökséggel engem tisztelt meg, alelnök viszont Gombocz Zoltán, titkár Bán Aladár, 23 jeles folkloristánk pedig az osztály rendes tagja lett.”

Amint látjuk tehát, a magyar folkloristák örömmel s szinte azonnal csatlakoztak az FF-hez. Mégis, Bán Aladár beszámolója és Honti János mesekatalógusa között egyetlen magyar mű sem jelent meg az FFC sorozatban. Ezt a tényt az magyarázza, hogy az első világháború és a Tanácsköztársaság bukása utáni időben a magyar tudományos élet s vele a magyar folklórkutatás is nehéz helyzetbe jut. Az FF magyarországi szekciója továbbra is létezik,

működik is, de az FFC publikációkban nem szerepel.

A Folklore Fellows sorozat fő profiljához tartozik a mesetípus-katalógusok szerkesztése. Már 1910-ben a sorozat 3. köteteként nemzetközi mesetípus-katalógus jelenik meg az FFC-ben, a finn Antti Aarne összeállításában. Ez az Aarne-féle *Verzeichnis der Märchentypen* lesz Honti katalógusának alapja is. Aarne mesetípus-jegyzéke a finn kéziratgyűjteményeken, Grundtvig dán gyűjteményein s a Grimm fivérek ismert gyűjteményén: a *Kinder- und Hausmärchen* gyűjteményen alapult. Aarne három fő csoportba osztotta az európai népmesetípu-

sokat: állatmesékre, a tulajdonképpeni (varázs)mesékre s a trufákra.

Aarne típuskatalógusát hamarosan követi a finn mesetípus-katalógus, a finnországi svéd mesék katalógusa, a flandriai mesekatalógus, a lapp mesekatalógus és mások. Majd 1927-ben Stith Thompson átdolgozza és kiegészíti Aarne mesekatalógusát. Honti munkája befejezése előtt már kézhez kaphatta az Aarne—Thompson-féle javított angol nyelvű katalógust, s fel is használta annak új típusszámait. 1928-ban jelent meg Schullerus román mesekatalógusa, s ezt követte Honti katalógusa, mely a nyomtatásban megjelent

magyar népmesék jegyzékét tartalmazta. (FFC 81.)

Honti János nem az első, aki a magyar mesék típuskatalógusának elkészítését tervbe veszi, de az első, aki tervét meg is tudja valósítani, s német nyelven nyomtatásban is közzéadja. Katona Lajos már az *Ethnographia* 1903. évi 14. évfolyamában nekikezdett a magyar népmesék típusmutatójának elkészítéséhez. 1914-ig nyolc közleményben adta közre az *Ethnographiában* az általa összeállított népmesetípusokat.

Berze Nagy János is már az 1910-es években hozzákezdett a magyar népmesetípus-jegyzék elkészítéséhez. Ez a mű azonban csak

1957-ben, tehát egy évtizeddel a szerző halála után került kiadásra. Így tehát tulajdonképpen a mai napig is az egyetlen, nem magyar nyelven megjelent teljes magyar mesekatalógus Hontié, s a magyarul nem tudó európai folkloristák még mindig ezt használják általános tájékozódásra. Igaz, Stith Thompson a nemzetközi mesetípus-katalógus második átdolgozott kiadásába (1961) felvette Berze Nagy katalógusának számos tételét, s Kovács Ágnes azóta angolul is kiadta a magyar állatmesék és rátótiádák katalógusát, — de mindezek nem nyújtanak a külföldieknek összefüggő áttekintést a magyar mesetípusokról.

Honti mesekatalógusa megjelenésének előzményeit jól rekonstruálhatjuk a család tulajdonában fennmaradt levelezésből. Kaarle Krohn első levele 1928 januárjából származik. A családi hagyomány szerint Honti nem merte megírni Krohn-nak, hogy még középiskolába jár, Krohn egyetemi hallgatónak gondolta. Krohn leveleiből kitűnik, hogy Honti először tagja lett a Folklore Fellows szövetségnek, majd felajánlotta, hogy a nyomtatásban megjelent magyar népmesék katalógusát elkészíti a sorozat számára. 1928. március 12-én Krohn jelzi, hogy örömmel fogadná és kiadná a magyar mesekatalógust. Felte-

hetőleg a katalóguskészítés munkájához Honti már jóval előbb hozzálátott, mert június 22-én Krohn már azt írta, hogy megkapta a kész katalógust. Szeptember 15-én közli, hogy a kéziratot lemásoltatta, s kéri Hontit, ellenőrizze azt, mielőtt nyomdába megy.

Honti János a mesetípus-katalógusban a nyomtatásban megjelent magyar népmeseanyagot osztályozta. A bevezetésben utalt arra, hogy e munkát követnie kell a kéziratok feljegyzések rendszerezésének. Több mint 40 antológia anyagát s a legfontosabb, folyóiratokban megjelent népmeseanyagot dolgozta fel. A nemzeti redakciókat, amelyek nem

feleltek meg a nemzetközi katalógus típusainak, kettősponttal jelzi.

A külföldi kutatók elismeréssel fogadták a munkát: Stith Thompson, a nemzetközi mesekatalogizálás legjelentősebb képviselője 1930. december 16-án írt levelében gratulál Hontinak a katalógushoz, melyet igen alaposnak nevez.

A magyar folklórkutatók jó-részt némi fanyagással vették tudomásul a fiatal „outsider” megjelenését. Az Ethnographiában Solymossy Sándor ismerteti a könyvet, s elismerően ír a vállalkozásról, ugyanakkor kifejti azt a véleményét is, hogy a magyar népmeséket nem lehet a nemzetközi típuskatalógus szerint osztá-

lyozni, mert annak nem felelnek meg. A dicsérő részben ezt írja: „A fiatal magyar folklorista annak a vállalatnak célja szerint, amelyben munkája megjelent, külföldi kutatók számára bibliografikus modorban, rövid jelzésekkel összeállította az eddig nyomtatásban közölt magyar népmesék jegyzékét az ismert Aarne-féle rendszer alapján. Kidolgozására az a tapasztalat ösztönözte, hogy a nemzetközi folklóre-monográfiákban, amelyek rendszerint kiterjeszkednek az elérhető összes, bármi népnél található változatokra, a magyarok többnyire hiányoznak, vagy legfeljebb mutatónak van belőlük egy-egy idézve.

Munkája e tekintetben ugyancsak hézagpótlónak mondható és örvendetes jelenség szakirodalmunkban.”

Az érettségi után Honti János a budapesti egyetem bölcsészkarára iratkozott be, germanista lett, német és angol szakos. Folklorista vagy etnológus azért sem lehetett, mert ilyen szak nem létezett a budapesti egyetemen. Soly-mossy Sándor magántanári előadásait a népköltészetről azonban hallgatta.

1929-ben még mindig a Szilágyi és Hajmási mondakör prob-

lematikája foglalkoztatja, erre vonatkozó tanulmányai 1930-ban az Ethnographiában és az Irodalomtörténeti Közleményekben jelentek meg. Ez évben mintegy tíz könyvismertetése jelenik meg az Ethnographiában.

Igen érdekli az Európán kívüli, primitív kultúrák folklórja is, egyetemi évei alatt, s még később is szeretne olyan külföldi egyetemre is eljutni, ahol általános etnológiát tanulhatna. Egy ideig arra is gondolt, hogy Longfellow *Hiawatha* című művének indián folklór-kapcsolatait tanulmányozza, legalábbis Stith Thompsonnak egy Hontihoz intézett leveléből ez derül ki.

Ezt a feladatot azonban Budapestén nem lehetett megoldani. Így Honti ahhoz a kérdéskörhöz tért vissza, mely a germanista stúdiumokon belül legközelebb állt érdeklődéséhez: a germán népek hősmondájához. Elsősorban a Nibelung-mondakörrel, ennek hun vonatkozásaival foglalkozik, erről írja német szakdolgozatát, és ennek kapcsán rátér a hun-magyar mondakör kérdésére is.

1931 nyarán végigutazza Németországot és Ausztriát, azt az utat követi nyomon, amit a német *Nibelung-ének* hősei tettek meg.

1931. augusztus 13-án Passauból keltezett képeslapjában apjának meg is jegyzi: „Most törté-

neti és megszentelt helyen állok,
a Nibelung-ének szülőföldjén.”

Közben 1930–32 közt egyetemi tanulmányai mellett önkéntes gyakornok is a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában (a mai Néprajzi Múzeum). Mint-hogy ennek folklórosztálya nincs, a könyvtárban, adattárban dolgozik, továbbá a népi méhészkedés-sel, majd a tengerentúli gyűjteményekkel, így pl. a Róheim Géza által gyűjtött tengerentúli tárgyakkal foglalkozik.

Az 1930-as évek elején a germanisztikai előadások nem sok pozitív élményt tudtak nyújtani az ő színvonalán álló egyetemi hallgatónak. A politizáló Bleyer

Jakab, az akkor már előregedett s csak önmagát ismétlő Petz Gedeon, a színtelen Yolland Arthur egyaránt nem tudták kielégíteni a mohó filológiai és filozófiai érdeklődést, mely Hontit a egyetem felé vezette. Igaz, rengeteg külföldi szerzőt olvasott, a folkloristákon kívül elsősorban germanistákat. Különösen Andreas Heusler volt eszményképe ezekben az években. De a nyomtatott könyv nem pótolja teljesen az előszóban hallott előadásokat, a közvetlen tanár—diák kapcsolatot.

Honti szellemi fejlődésére egyetemi évei alatt két professzor: Pauler Ákos és Kerényi Károly

előadásai gyakoroltak komoly hatást. Hatásukat ma már nehezen értheti meg az, aki csak műveiket olvasta, és nem hallotta élőszóban előadásaikat, ezt nem adja vissza a nyomtatott betű.

Pauler Ákos filozófiai, főleg logikai rendszerével Madarászné Zsigmond Anna foglalkozott 1965-ben megjelent monográfiájában (*A tiszta logika alapkérdései*). Zsigmond Anna e monográfiában jól vázolja, hogy a kezdetben pozitivista Pauler milyen utat tett meg az objektív idealizmus felé, s melyek logikai rendszerének gyenge pontjai.

Természetesen nehéz lenne azt elképzelni, hogy a Tanácsköztár-

saság bukása után egy évtizeddel a budapesti bölcsészkar filozófiai tanszékét olyan professzor töltötte volna be, aki ideológiailag e rendszert nem támogatja. De Pauler magas színvonalon adott elő, és ő ismertette meg pl. hallgatóival a korszerű matematikai logikát. Előadásainak rangját egyszerűen nem lehetett összehasonlítani pl. az egykorú germanisztikai előadások gondolatszegénységével. Így érthető, hogy Honti János *A mese világa* című monográfiáját Pauler emlékének ajánlotta.

A másik, Paulernél jelentősebb hatást Kerényi Károly († 1973), illetőleg a körülötte kialakult úgynevezett Stemma-kör jelentette.

E körnek rövidebb-hosszabb ideig tagja volt minden tehetségesebb, klasszika-filológiát és régészetet tanuló bölcsész, aki az 1930-tól a háború kitöréséig tartó periódusban végezte tanulmányait a budapesti egyetemen.

Kerényi 1934-től kezdve a pécsi, majd a szegedi egyetem tanára volt, de mint magántanár Budapesten folyamatosan tartott vallástörténeti előadásokat. E péntek délutáni órákon kívül hallgatóival vasárnaponként kirándulni járt, és séta közben antik auktorok, vagy tudományos és szépirodalmi művek olvasására és megvitatására került sor. E kirándulások mellett létrejött a Stemma-

kör is, ahol „fehér asztal” mellett, melyen kenyér és bor állott, Kerényi, majd később más Stemmatagok lakásán vitatták meg Kerényinek és a fiataloknak frissen elkészült tanulmányait. A Stemma állandó magját egy szűkebb baráti kör alkotta, de rövidebb-hosszabb ideig részt vett a „műhelymunkában” sok, azóta világhírűvé vált olyan ókortudós is, aki nem tartozott a szorosabban vett Stemma-körhöz.

A kirándulásokon, majd a Stemma-üléseken részt vevő bölcsészek korábbi rétegéhez tartozott Lengyel Dénes, a fiatalon elhunyt Gráf András és Trencsényi-Waldapfel Imre. Részt vett a ki-

rándulásokon kezdettől fogva Kerényi néhány kortárs barátja is, így Szerb Antal. Az 1931/32-es tanévtől régészek, orientalisták, folkloristák csatlakoztak a Kerényi-társasághoz: Kovrig Ilona, Gallus Sándor, Horváth Tibor, Dobrovits Aladár, Wessetzky Vilmos. E körhöz tartozott akkor már Petrolay Margit és Honti János is, továbbá e sorok írója.

A Stemmának hosszabb-rövidebb ideig tagja volt még Szabó Árpád, Balázs Éva, Kádár Zoltán, Borzsák István, Brelich Angelo (aki később a római egyetem vallástörténeti tanszékének professzora lett), Harmatta János, majd a későbbi évjáratokból Devecseri

Gábor, Szilágyi János György, Kovács Ágnes és mások. Devecseri Gábornak fiatal költőkből álló baráti köre is gyakran együtt kirándult a Kerényi-körrel, és ennek tagjai részt vettek a műfordítói munkában is (Ovidius *Amores*-ét pl. Karinthy Gábor fordította).

A Kerényi-kör tudományos tevékenységének egyik legmaradandóbb nyomtatott emléke a *Kétnyelvű Klasszikusok* sorozat volt, melyet Kerényi szerkesztett. Ez főleg antik szerzők műveit tartalmazta, az eredeti nyelven és fordításban. E sorozatnak köszönhető, hogy a magyar nagyközönség a klasszikus auctorokat végre kifo-

gástalan magyar interpretációban kapta kézhez. E sorozatban jelent meg pl. a *Horatius Noster, Catullus költeményei*, a *Pásztori Magyar Vergilius*, a *Homérosi himnuszok* két kötete, ez utóbbiak Devecseri Gábor fordításában, de e sorozatban jelent meg Villon *Nagy Testamentuma* is, Vas István fordításában és Honti János bevezető tanulmányával.

A Stemma-kör emblémája látható a *Sziget* című kiadvány címlapján is. E rövid életű folyóiratnak azonban több köze volt Kerényihez, mint a Stemma ifjú tagjaihoz: az első számban ugyan még többségben az ő tanulmányaik szerepelnek, a II—III. számban

azonban már Kerényi kortársai, pl. Németh László, Szerb Antal, Kövendi Dénes, Gulyás Pál, Franz Altheim. Hontinak egy tanulmánya sem jelent meg e sorozatban.

Ha Honti életéről írunk, ezt nem tehetjük a Stemma ismertetése nélkül. Hontit szinte haláláig e kör tudományos és baráti légköre vette körül, halála után posztumusz művét is a Stemma életben maradt tagjai adták ki, s a Stemma a második világháború után, egészen 1948-ig Honti János Társaság néven működött. Így hát fel kell tennünk a kérdést: mit jelentett a Stemma Hontinak?

Először is azt a magas színvonalú tudományos baráti társaságot,

mely különösen alkalmas arra, hogy egy fiatal tudóst alkotásokra ihlessen.

A Stemma pótolta részben Honti etnológiai és vallástörténeti képzését is (mint már írtam, ilyen tárgyakat akkor nem adtak elő a budapesti egyetemen). A kirándulásokon és más összejöveteleken szinte egy esztendeig pl. a finn-ugor medveénekeket elemezték Kerényi és a fiatalok. A Stemma tagjai közt ősrégészek, klasszika-filológusok, orientalisták, vallástörténészek voltak, lehetséges volt tehát az etnológiai jelenségek komplex, sokoldalú megvilágítása is. Az újonnan megjelenő külföldi etnológiai és folklorisztikai

műveket gyakran tárgyalták a kirándulásokon éppúgy, mint a Stemma-üléseken. E kollektív munka eredménye pl. Honti *Mesetudomány és vallástörténet* című tanulmánya és számos, az ókori epikával foglalkozó munkája. Kétségtársa az 1930-as évek első felében hazánkban ez volt az egyetlen olyan közösség, ahol Honti tudományos elképzeléseit magas szinten megtárgyalhatta, s ahol tanácsot, útmutatást is kaphatott.

Kerényi tudománypolitikai állásfoglalása és tanári attitűdje jelentősen különbözött Paulerétól. Szilágyi János György a Trencsényi-Waldapfel Imre halálakor írott megemlékezésében (*Antik Tanul-*

mányok, 1970) Kerényi tudománypolitikai álláspontját és viszonyát az akkori klasszika-filológiai kutatásokhoz mélyrehatóan elemezte. Minthogy Szilágyi fejtegetései elsősorban az ókortudományi kutatásokra vonatkoznak, itt Kerényi módszerének más vonásait hangsúlyoznám, melyek hatottak a fiatal Honti tudományos fejlődésére.

Kerényi fő törekvése az volt, hogy a filológiai kutatásokat általában kimozdítsa abból a stagnálásból, amelybe az 1920-as évek végén jutottak. Teljesen egyetértett Hatvany Lajos kritikájával, amely a „tudni nem érdemes dolgok tudományáról” szóló köny-

vében olvasható (s nemrég jelent meg magyarul). (*Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten*. 1908.)

Szerb Antal fogalmazása szerint „Kerényi eléggé meg nem köszönhető érdeme, hogy az utóbbi években fiatal intellektuelek számára az ókor megint izgalmasan élő aktualitássá lett. Egyetemi oktatásunkban — mely a normálisnál is laposabb és élettelenebb —, tudományos világunkban, mely az aggkori végelgyengülés jeleit mutatja, Kerényi az újszerű szín, az eleven gesztus, a teremtmény nyugtalanság”. (Magyar Csillag 1940. 211.)

Kerényi a pontos tárgyi tudás mellett művészi átélést is követelt

a humán tárgyak kutatóitól. A filológiai szövegelemzés szokott módszerein túl azt kívánta, hogy a filológus is „ihletett” állapotba jusson, éppúgy, mint a művészek, akik az általa elemzett művet megalkották.

Szerb Antal ezt így fogalmazta: „Kerényi . . . mindig fáradhatatlanul fehér izzásban van, a szellemi megszállottság hideg eksztázisa árad megragadó erővel írásai-ból. Kerényi Károly felléptével . . . kétségkívül új szín jelent meg szellemi életünk spektrumában: a megszállott tudós, akinek a tudomány nemcsak kutató és szintetizáló munka, bár természetesen igen nagy mértékben az is, hanem

mámor és vízió, mint a művész az alkotóművész számára.” (Apollo III. évfolyam 2. szám.)

A „megszállott tudós” attitűd azonban (különösen a *Sziget* megjelenése utáni időben) sok kritikát váltott ki. Kritizálták azok a régivágású filológusok is, akik inkább mesterségnek tekintették a humán tudományok művelését, de kritizálták baloldalról is a Kerényi-iskolát, mert úgy látták, az irracionalizmus felé halad.

A racionális Honti számára azonban a finn történeti-földrajzi iskola analitikus módszere után Kerényi előadásai, a görög-római kultúra s más kultúrák művészi elemzése, a saját kortársaival

folytatott érdekes tudományos viták nagy segítséget jelentettek, hogy a művészi alkotások elmélyültebb átélésén keresztül esztétikai kategóriák és eszmetörténeti folyamatok feltárásához jusson el (bár kétségtelen, hogy Honti 1934 körül megjelent műveiben, pl. *A néphagyományok megmentése* címűben néhány, ma már igen vitatható nézet és szóhasználat is felmerül, kétségkívül a Kerényi-iskola visszhangjaként).

Természetesen helytelen lenne Kerényinek és a Stemma fiatal tagjainak nézeteit teljesen azonosítani. Kerényi és a Stemma-tagok többsége közt jelentős korkülönbség volt, és Kerényi tudatában a

fiatalabbak mindig megmaradtak „tanítványoknak”, egyenrangú tudományos partnereknek saját korosztályát tekintette. 1935 után ő maga is új és új módszerekkel kísérletezett, és itt a fiatalok már nem követték: pl. a Jung által kezdeményezett mélypszichológiai irányzat, melynek egy ideig Kerényi is képviselője volt, a Stemma-tagok munkásságában nem jelentkezett.

Módszertani-elméleti vitákra is sor került akkoriban a Stemmában, melyeknek kínos-fájdalmas emléke Honti és Kerényi levélváltásában is felbukkan.

A Stemma fiatal tagjainak baráti köre azonban továbbra is

összetartott, és amikor Kerényi a háború alatt Svájcba emigrált, az itthonmaradtak egyrésze még megtartotta a tudományos felolvasó összejöveteleket, gyakran éppen Honti lakásán. Fenntartották a Stemma nevet is, majd Honti halála után ezt a Honti János Társaság névre változtatták.

A szűkebb baráti kör — Honti, Dobrovits Aladár, Trencsényi-Waldapfel Imre, Lengyel Dénes, Szilágyi János György s még mások is — megőrizte mindazt, ami a Stemma tudományos koncepciójában értékes és előremutató volt, és jó barátok maradtak — a társaság jó részének nagyon is korai haláláig. A Stemma felosz-

lása után az életben maradtaknak Kerényihez való viszonya különböző formákat öltött, de ha eltávolodott is a külföldön élő Kerényi volt tanítványaitól, a fiatalon elhunyt Honti emlékét Kerényi és a többiek egyformán nem múltó fájdalommal őrizték.

Honti Jánossal egy Kerényi szervezte kiránduláson találkoztam először. A gyermekifjú Honti arcvonásait megőrizték a kirándulásokon készült amatőr fényképek. Magas volt, sima hajú, világos szemű: arcán a lágyabb gyermeki vonásokból akkor bon-

takozott ki a markáns férfiarc. A fényképeken viharkabátot s térdnadrágot hord, jól emlékszem, ebben róttá évekig velünk együtt a fővárost környező hegyeket. A huszonkét éves Honti akkor már világszerte ismert folklorista volt, félelmetes vitázó és szellemes vitapartner.

Ortutay Gyula így emlékezik meg az ifjú Hontiról: „A szenvedély, az igazság, a mindegyre rejtőző és szökni kész igazság megragadásának szenvedélye kerítette hatalmába, s akik szerettük, elsősorban szinte fiúsan lelkendező szenvedélyét szerettük meg benne. . . . S tiszta volt, engesztelhetetlenül egyenes és tiszta. Vitában soha-

sem kicsinyes részletszemponatok vezették, de sohasem engedett semmi hamis, hazug fogalmazásnak. Minden sora, amit leírt, a tiszta és igaz szavak közül való volt: nem hazudott, nem áltatta magát és másokat. S ez a tiszta és igaz magatartása tette kérlelhetetlenné is: nem engedett semmi alacsonynak, nem alkudozott, nem mocskolta be magát abban a korban, mely szinte mindenki számára a megalkuvás, az elbukás megannyi cspadáját jelentette.”
(*Halhatatlan népköltészet*)

Honti János az 1929–33 közötti időben, tehát egyetemi tanulmányai során egyre több önálló tanulmányt és könyvismertetést írt. Ebben az időben főleg a germanisztika és a hősmonda foglalkoztatják. E korszaknak gyűmölcsse az 1931-ben megjelent második FFC monográfia: a *Volksmärchen und Heldensage* is.

E könyvében Honti nem kisebb problémát igyekszik megoldani, mint az európai hősmonda, mítosz és a népmese történeti összefüggését. Ez a kísérlet nem járt teljes sikerrel, de a Hontikönyv megjelenése óta eltelt időben sem jutott el a szaktudomány

e kérdéscsoport egyértelmű tisztázásához.

A könyv megjelenésének előzményeit ismét a Kaarle Krohnnal folytatott levélváltásban követhetjük nyomon. 1931 májusában Krohn már értesíti Hontit, hogy nyomdában van a könyve.

E könyv sokkal több problémát tartalmazott, mint a mesekatalógus. Különösen sok vihart váltott ki az ősmese (Urmärchen)-koncepció és kifejezés, amelyet Honti használt, s mellyel a primitívebb európai társadalmak feltételezett, nagyrészt még mitikus-mágikus elbeszéléseit jelölte, melyeket a későbbi népmese előzményének tartott.

Maga Krohn ezt írta még a könyv megjelenése előtt: „Ön nehéz témát választott, és a kutatás mai állásánál nehéz okosat írni erről. Én nem használnám az ősmese kifejezést.”

Walter Anderson, aki a *Hessische Blätter für Volkskunde* 1931/32. évfolyamában ismerteti a könyvet, óvatosnak és okosnak nevezi és olvasásra ajánlja, de az „ősmese” kifejezéssel ő sem ért egyet.

A svájci Heusler, a híres germanista viszont még 1936 áprilisában is így ír Hontinak: „Csak hallotta volna, hogy idézem Önt kollégáim előtt, mint Löwis of Menar segítőtársát és Sydow ellen-

felét, az »ősmese«-fogalom bajnokát, melyről nemrégiben Sydow (vagy valaki más?) azt írta, hogy nem is létezett!”

Hontinak ezt a második könyvét nem fogadta jól a magyar folklorista közvélemény. Soly-mossy Sándor, aki a mesekatalógust is ismertette annak idején az Ethnographiában, időközben megbarátkozott Honti Jánossal, s még 1930 áprilisában meleg szavakkal ajánlotta köztisztviselői ösztöndíjra, mint az *egyetlen* fiatal magyar népmesekutatót.

A *Volksmärchen und Heldensager*ól azonban lesújtó kritikát ír. Nemcsak Honti általános koncepciójával nem ért egyet, hanem

főleg azt hiányolja, hogy Honti kevés magyar szerzőt idéz e műben. Honti nyomtatásban válaszol Solymossynak: műve első sorban germanisztikai, s csak azokat a magyar szerzőket idézte, akik a szűkebben vett germanisztikával foglalkoztak.

A Honti és Solymossy közti ellentét később sem enyhült. De örömmel és szeretettel fogadta sorai közé Hontit a fiatal magyar írók és irodalomtörténészek haladó csoportja. Tagja lesz az 1933-ban alakult Irodalomtudományi Társaságnak, s ennek keretében előadásokat is tart — mint erről Szerb Antal *Pohárköszöntője* tájékoztat. Baráti viszony alakul ki

a Stemma tagjai és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumához tartozó fiatalok közt is. A rövid életű irodalmi és tudományos folyóiratok alapításában Honti is részt vesz. Ismét Ortutay Gyulát idézem:

„Ő is azok közé tartozott, aki tudományos munkája mellett mindegyre szervezkedett, szervezett. Hol egy baráti kutatócsoportot akartunk létrehozni, hol — természetesen — folyóiratot akartunk indítani, s hány kérszéletű folyóiratot indítottunk; hol a folklór és a classica-philologia egységét kereste, hogy ez a humanitás egy új megfogalmazásában segítse; — sorolhatnám

még ezeket a rajongó ifjú estéket,
szervezkedő beszélgetéseket, ter-
vek készítését, fiatal csoportjain-
kat. Mindebben ő volt egyike a
leglelkendezőbbeknek, a legbiza-
kodóbbaknak.” (*Halhatatlan nép-
költészet*)

A MESE VILÁGA

A Volksmärchen und Heldensage megjelenése után, 1932-ben Honti Pécssett doktorált, majd 1933-ban Budapesten tanári oklevelet szerzett német és angol nyelvből.

Hiába volt akkor már világszerte ismert nevű folklorista, — a Horthy-korszak Magyarországá nem tartott számot Honti Jánosra még mint középiskolai tanárra sem.

Igaz, nemcsak az 1919 után félreállított Honti Rezső fiának s a Kerényi-kör tagjának nem jutott állás ebben az időben — hasonló sors várt a vele egyidőben

végző más fiatal diplomás bölcsészek többségére is, akiket politikai hátrány nem terhelt. Ez volt az értelmiségi munkanélküliség egyik legnyomasztóbb korszaka. Kezdődik tehát az álláskeresés, kilincselés. Külföldi ösztöndíjakra is pályázik Honti, etnológiát szeretne tanulni.

Egyelőre azonban minden kapu zárva. A következő években több iskolában ideiglenesen óraadó tanár, 1933/34-ben a ciszterci rend gimnáziumában, 1934-ben a VII. kerületi Madách gimnáziumban tanít, anélkül, hogy állandóbb foglalkozásra reménye lenne.

Ekkor azonban váratlan fordulat áll be életébe: megnősül.

Első házassága rövid ideig tartott, válással végződött. Ebben a periódusban írta meg egyik legjelentősebb magyar nyelvű monográfiáját: *A mese világát*.

Ez a néhány év — melyben a fasizmus erősödik Európa-szerte, s a második világháború már előrevetí árnyékát — olyan Honti életében, mint a vihart megelőző csend. Úgy tűnik, hogy Honti Jánosnak is van helye, életlehetősége Magyarországon. 1936-tól a Széchényi könyvtár alkalmazottja lesz, s végre megfelelő környezetben, tudományos munkakörben, jó barátok közt dolgozik. A sok nyelvet tudó, filológusnak kiváló Honti természetesen könyv-

tárosnak is kitűnő. Könyvtárosi munkateljesítménye, a visszaemlékezések szerint, jóval felülmúlta az átlagot. A Múzeum-kertre nyíló kis szobájában gyakran látogattuk meg a szorgalmasan gépelő Hontit, aki szerette ezt a munkahelyet. A Széchényi könyvtár vezetői, munkatársai egyaránt szeretik, becsülik, az idősebb generációból különösen közvetlen főnöke, Goriupp Alice támogatja, a fiatalabbak közt is sok a jó barát. Egy ideig együtt dolgozik Ortutay Gyulával és Tolnai Gáborral is, akik a Szegedi Fiatalok körét képviselik a könyvtárban.

Az 1930-as évek közepe táján a két legjelentősebb fiatal magyar

mesekutató — Honti János és Ortutay Gyula — módszere egyre világosabban körvonalazott.

Ortutay a hagyomány élő hordozóinak, a magyar parasztság életformájának vizsgálatából indul ki, a paraszti alkotóegyéniségek szerepét és hatását keresi. Honti elismeri a jelenkutatás fontosságát, de a szinkrónia és diakrónia vizsgálatát egyaránt fontosnak tartja, a komplex tudományos vizsgálat fontosságát hangsúlyozza. Honti *Gondolatok a néprajzról* című tanulmányában így ír: „Meg kell járnunk az irodalomtörténetet, a régészetet, a történelmet, a nyelvészetet — egyszóval meg kell járunk a logos egész területét.”

„És ha ezt tudjuk, nem lesz tovább probléma, hogy mit tegyünk, nem lesz többé terméketlen vagy elaggott a néprajztudomány.” — „Érvényesülnie kell a néprajz másik nagy feladatcsoportjának, annak, amely a szociológia és a lélektan diszciplínáin, a jelent vizsgáló néprajz két közeli rokon- és segédtudományán túl messzebb vezet a filológia területére.”

Ortutay a magyar falut jól ismeri, és politikai orientációjú irányt képvisel. Honti inkább filológus és kultúrtörténész. Ugyanakkor Honti is foglalkozik a népköltészet jelenével és jövőjével (*A néphagyományok megmentéséről*. Debreceni Szemle 1934.), Ortutay

pedig történeti kérdésekkel. Éppen ezért nem véletlen, hogy Honti Jánosnak a magyar történeti néphagyományról szóló tanulmányai főként az Ortutay szerkesztette Magyarságtudományban jelentek meg: *A magyar epikus hagyomány* című tanulmánya éppúgy, mint az *Epikus néphagyomány*. Ezt a gondolatsort a Minervában megjelent *Anonymus és a hagyomány* zárta le.

Hontinak a magyar hősmondáról írott tanulmányai alapvető fontosságúak lettek a háború utáni magyar mondakutatás számára is. A korai elméletek romantikus és túlzó nézeteit már Király György könyve bírálat tárgyává

tette, de a régi magyar epika kérdései továbbra is nyitott kérdések maradtak. Honti néhány — nem túl hosszú — tanulmánya ezen a téren is példát mutatott, új módszerek felé vezetett, s napjaink fiatal mondakutatói és hős epika kutatói is azon az úton haladnak, melyet Honti jelölt ki.

A mese világával új periódus kezdődik Honti tudományos munkájában. A finn földrajzi-történeti iskola módszerén s kérdésfeltevésén ekkor már túljutott, sőt később egyik legmaradandóbb értékű tanulmányában, a Mesemor-

fológia és mesetipológia című tanulmányban, mely 1939-ben német nyelven a Folk-Liv c. Svédországban megjelenő folyóiratban látott napvilágot, a mesetípuskatalógusok egész rendszerét bírálja. (E tanulmányra reflektált pl. 1964-ben a Nemzetközi Mese-kutató Társaság Athénben rendezett kongresszusán Ina-Maria Greverus professzornő is, ez a mai napig is Honti egyik legtöbbit idézett tanulmánya.)

A mese világával kezdődnek azok a tanulmányok, amelyekben az epikus folklórműfajok — mítosz, hősmonda, mese, monda, legenda — specifikumát igyekezik megközelíteni.

Honti e műfajokat nem tematikus, funkcionális vagy formai kritériumok szerint határozza meg, hanem a bennük megnyilvánuló világnézet, alapgondolat, tartalom szerint. Mintaképe e módszerben elsősorban André Jolles *Einfache Formen* című könyve (1930). Honti maga így fogalmazza meg műfajelemző módszerének fő tételeit az *Ismeretlen népmese* című, posztumuszán kiadott tanulmányában: „A minden műfajban közös (legalábbis lehetőség szerint közös) epikus elemek, tudjuk, különféle célok szolgálatában állhatnak össze egységessé, különféle lelki és gondolati tartalmakat fejezhetnek ki, a világot különféle

oldalairól láttathatják, de mind-
ebben a kifejező funkcióban egy
mozzanat legalábbis közös: a törté-
nés, az elbeszélés mozzanata . . .
Ennek a mozzanatnak magának
több vagy kevesebb köze lehet a
kifejeznivaló gondolattartalom-
hoz vagy világképhez, aszerint,
hogy ezek a tartalmak maguk
mennyire eseményszerűek vagy
időbeliek . . .

A mítoszi törtézés a világ
örök kérdéseire választ adó, örök
érvényű öskép. Az eposzi törtézés
egyszeri pillanat törtézése, de
örök érvényű nemcsak abban,
hogy nagyságánál és jelentőséggel
terhelt voltánál fogva örök példa,
hanem abban is, hogy a cselekvők

és közönség vérségi kapcsánál fogva egyszersmind örökletesen kényszerítő példaadás. A legendai történés szintén példaadás, de nem az egyszeri nagy tett erejével követeli a követést, hanem annak az örök érvényű világnézeti tartalomnak az erejével, amely benne tükröződik, és amely ez eseményt ha nem is ismétlődővé, de megismétlendővé teszi. A mesei történés különbözik mindettől: az örökkévalóság mozzanata és ezért a példaadás mozzanata is hiányzik belőle; a mese a pillanaté és az egyéné. A mese történése a kaland.”

Szilágyi János György így jellemezte Honti módszerét: „A

mese világában meghatározásában Jolles munkájából indult ki, de tovább jutott nála. Rámutatott, hogy a mesékben érvényesülő világ sajátossága a való világ korrekciója: a valóságban létező határok lerombolódnak, a valóságban szemben álló ellentétek a mesékben megszűnnek, de mindez nem céltalan és tetszőleges játéka a fantáziának, hanem meghatározható és meghatározott célt szolgál, a világ tényleges rendjének helyébe egy másik, vágyott rend állítását; a mese nem olyannak mutatja be a világot, amilyen az a valóságban, hanem amilyennek lennie kellene”. (New Hungarian Quarterly 1965.)

Honti tehát a műfaji sajátosságok mögött azt a mondanivalót kereste, melyet ezek kifejeznek, az alkotások mögött az európai kultúrát, az európai embert, mely létrehozta őket.

A mese világa című könyvben írja: „A mese alkotója . . . a korlátlan lehetőség-világból nem vesz fel mindent . . . Az ember tennivalója a világgal szemközt az értelmezés, a megformázás: az, hogy emberi valósággá, emberi szellemben megformázottá tegye a világ valóságait . . . Nem csak világképnek a kifejezése a mese, hanem azonkívül irodalom. Nem csak tartalom, hanem forma is, mégpedig nem pusztán egy em-

beri világkép formája, hanem irodalmi forma, elbeszélés, melynek célja van . . . Irodalmi formát adni a felismert valóságnak, a felismert valóságokat úgy csoportosítani, hogy gyönyörködtető, fel-emelő, amellet az emberi élethez mégis hasonló szerkezetű képpé álljanak össze, ez már több, mint a valóságnak egyszerűen világképbe való feldolgozása. Az ember élete viszontagságokból, kalandokból áll, amelyek hol jól, hol rosszul végződnek, de a kikerülhetetlen és jóvátehetetlen vége mindig a halál . . . Ezekből a lehetőségekből, ebből a laza szerkezetű, álomszerű világból választja ki a mese költője — aki benne

él — azt, ami a korrekciója az emberi életnek. Nem olyannak adja a világot, mint amilyen, akármelyik aspektusából nézve, hanem olyannak, mint amilyennek lennie kellene.”

Az ismeretlen népmesében ismét visszatér ezekhez a kérdésekhez: „...Olyan kérdésből indultunk ki, amelyet a mesetudomány már régen felvetett, de azonnal túl is tette magát rajta egy kényelmes munkahipotézissel...

Ennek a kutatási iránynak munkája termékeny volt, ha problematikája, módszerei és eredményei ki is hívhatták a jogos kritikát és... úgy látszik, tudatában maradt annak, hogy a mese kér-

déseinek összességét a maga módján nem tudja megragadni . . .

. . . ahol egy bizonyos szellemi állásfoglalás a világnak egy sajátos aspektusát állítja az emberi szem elé, azt éppen, amit a mese világa szó fejez ki közvetlen érthetőséggel, ott az elbeszélés-elemek egy sajátos formába illeszkednek és így alakul a mese ennek a világnak a kifejezésére. A világlátásnak egy sajátos módja fejeződik ki törvényszerű formában, a többféle világlátási módok kifejezésére egyaránt alkalmas elbeszélési elemekből.”

Ugyanakkor Honti határozottan tiltakozik azellen, hogy mesemeghatározását azonosítsák

azokkal a 30-as években divatos freudista elméletekkel, melyek a meséket a „vágyálmokkal” azonos kategóriába sorolták. *A mese világa* című tanulmányában, mely a Magyarságtudomány Tanulmányai sorozatban jelent meg (és nem azonos hasonló című könyvével), ezt írja:

„Közelfekvő lenne azt gondolni, hogy a mese olyasvalami, mint az álmok bizonyos fajtája, amelyeket a pszichoanalízis vágyálmoknak nevez. Az elfojtott vagy másképpen kielégíthetetlen vágyak az álomban, amikor a praktikus valóság tudata nem ellenőrzi olyan szigorúan a lelki tevékenységeket, fölszínre jutnak

és legalább álomképek alakjában elégítik ki azt, aki ébren hiába vágyódott a teljesülésükre. Végeredményben az álom is csak olyanfajta lelki jelenség, mint a mesevalóság felismerése: olyan világ áll az álmodó előtt is, ahol nincsenek lehetetlenségek, jóvátehetetlen dolgok, áthághatatlan határok. Mégis nagy a különbség az álmok és a mese világának normatív volta közt. Az álomban minden fölszínre juthat, ami az ember lelkében akár elfojtva, akár nyíltan él. Nem csak szép, de borzalmas álmaink is vannak, nem csak arról ámodunk, amit kívánunk, hanem arról is, amitől rettegünk. Az álom nem válogat és

nem formáz meg, az álomban nincs teremtő akarat és művészi cselekedet. Az álom nem egyértelmű, szétfolyó, nem több, mint puszta átélése a lefokozott öntudat világának. A mese ezzel szemben felismerés: felismerése a mese világának, és nem is csak puszta felismerés, hanem ezenfelül még állásfoglalás a felismert valósággal szemben és válogató megformázás: művészi alkotás. Az álom a lefokozott szellemiség megnyilvánulása. A mese arról tesz tanúságot, hogy a világnak egy törvényeket nem mutató, a praktikus, logikai oldallal éppen ellentétes pólusú valóságát az ember nem lefokozott, hanem cselekvő szel-

lemmel élte át, formázta meg, tette művészetté. A hasonlóság a mese és az álom között nem megy a lényegig: inkább csak külsőséges.”

Honti tehát nyilvánvalóan esztétikai kategóriák körülhatárolására törekedett, feltételezve, hogy a tartalom, a kifejezésre váró mondanivaló kialakítja a megfelelő formát is, amelyben realizálódik. Hogy ezek a kategóriák történetiek, s a társadalmi fejlődés szakaszainak felelnek meg, ez Honti számára teljesen evidens volt, s erre művei során mindig utalt is.

Hontinak ezek a megállapításai a modern magyar folklór-

műfaj-elmélet előfutárainak tekinthetők.

Folklórműfaj-elmélete sokkal modernebb és haladóbb, mint pl. a finn folklórmódszer vagy az akkor divatozó pszichoanalitikus mesekutató irányok módszerei.

Ha korai halála meg is akadályozta abban, hogy eredményeit rendszerezze, nem is kétséges, hogy hogy pl. a *Märchenmorphologie und Märchentypologie* a háború előtti folklórműfaj-elmélet egyik legérettebb és átgondoltabb koncepciójú tanulmánya.

Honti folklórműfaj-elméletét konkrét példákkal illusztrálta. Ilyen példákat találunk bőven *A mese világa*, *Az ismeretlen nép-*

mese. *A mese és legenda, A mese története*, a *Hungarian Popular Balladry*, a *Notices sur la légende populaire*, a *Zum Eingliederungsproblem der ungarischen epischen Überlieferungen*, s egy sor más művében is.

Éppen a történeti-társadalmi fejlődés és a műfajok összefüggésének kérdésével kapcsolatosan fordul figyelme újra meg újra az óegyiptomi novellisztikus elbeszélések és az ókori keleti nagyepika felé. Még 1938-ban egy Párizsból írt, Dobrovitshoz intézett levelében is újra hangsúlyozta, hogy a fennmaradt Gilgames-szövegcsoporthoz véleménye szerint *nem eposz*. Emlékeim szerint e kérdéseket évtizedeken keresztül vitatta a két barát,

s képesek voltak éjfélkor is feltelefonálni egymást, hogy az „eposz vagy nem eposz”, „mese vagy nem mese” problémáját újra meg újra megtárgyalják.

Honti műfajelméletének a modern nemzetközi folklórkutatásban számos folytatására találunk, anélkül azonban, hogy ezek mindig név szerint is hivatkoznának Hontira: hiszen e körbe vágó műveinek nagy része magyarul jelent meg. Így Hontira a nemzetközi mesekutatás inkább mint a finn földrajzi-történeti módszerű magyar mesekatalógus szerzőjére s nem mint e módszer kritikusára emlékezik vissza, bár pl. Ina-Maria Greverus említett athéni kongresszusi elő-

adásában elég pontosan határozza meg, hogy mit keresett Honti: az alap- vagy központi motívumot, melyre az „alapgondolat” kifejezést használja. „Honti egy morfológiai szempontok szerint felépített meserendszert kíván — írja —, s azokat a meséket, melyek azonos vagy hasonló motívumokat tartalmaznak, illetőleg azonos központi, vagy alapotívumot, egy csoportba akarja sorolni...” „Így az »anyag« fogalom helyett (melyhez a típus és motívum is tartoznak) a »tartalom« területére megy át. Ha ezt konzekvensen továbbgondoljuk, akkor eljutunk nemcsak a mese, hanem mindenféle elbszélő műfaj gondo-

lati családfájához.” (*Thema, Typus und Motiv*. IV. International Congress for Folk-Narrative Research in Athens. 1965. 133—134.)

Ezzel a gondolatmenettel Honti kilépett abból a bűvös körből, melybe az 1920-as években a finn módszert követő mese-filológia került, mely a szerteágazó típusok és motívumok mögött nem találta már a tulajdonképpen mondanivalót, s teljesen elfelejtkezett arról, hogy a mesék és mondák fantasztikus szövevényében az értelmet is keresse.

A Hontiéhoz hasonló kísérleteket az 1960-as években már azonban szép számmal találunk: ide sorolhatjuk pl. Ina-Maria Greve-

rus tanulmányait, a svájci Max Lüthi szép elemzéseit (pl. az *Urforn und Zielforn in Sage und Märchen* című tanulmányt, Fabula 1967.), a cseh Sirovatka, a szovjet Meletyinszkij s mások népiepika-tanulmányait, hazánkban Voigt Vilmos történelmi-strukturális műfajelemzéseit.

Ugyanakkor, amikor Honti a finn földrajzi-történeti iskola módszerétől és célkitűzésétől távolodott, földrajzilag is más területre helyeződik érdeklődése (bár természetesen a magyar népköltészet kérdése mindvégig első helyen maradt).

Azonban a német fasizmus erősödése következtében Európa ha-

ladó germanistái nehéz helyzetbe kerülnek. Haladó tudós az 1930-as évek végén már nem szívesen ír a német hősmondáról, hiszen ebben az időben Hitlerék történeti mondájukat, pl. a *Nibelungmondát* is mindinkább felhasználják a politikai propaganda céljára.

Így terelődik Honti figyelme a régi izlandi családtörténetekre, a *sagákra*, s mellette új földrajzi-műfaji területként a kelta, főleg az ír költészetre.

Az ír népköltészet gyűjtése a harmincas években Európában az elsők közé kerül. Honti levelezésében fennmaradt néhány hozzá intézett levél S. O. Duileargától, az ír Folklór Bizottság vezetőjé-

tól. Az egyik levélben beszámol Hontinak arról a nagyméretű gyűjtőmunkáról, amely hazájában folyik: 1935-ben pl. 40 000 oldal folklórszöveget gyűjtöttek Írországban. Honti tanulmányt is írt *Celtic Studies and European Folk-Tale Research* címen, amely az Írországban kiadott Béaloidas c. folyóiratban jelent meg 1936-ban.

Az ír költészethez való közeledéséhez az indítékot részben a *Sziget* című sorozat megjelenése is adta. A „sziget” fogalmat Kerényi szimbolikus értelemben használta, kifejtve (s a Kerényi-terminológiára átfordítva), hogy a fasiszmus növekedése során a humán tárgyak művelői úgyszólván kény-

szerítődnek a szigetre való visszavonulásra. Ugyanakkor Kerényi hangsúlyozza, hogy a sziget „nem a visszavonulás partja, hanem a betörésé”; Németh László fogalmazása szerint „a szigetnek épp az a rendeltetése, hogy legyen egy hely, ahol minden jó hívást követni kell és lehet”.

A *Sziget* első kötete 1935-ben jelent meg, tehát a Kerényi-kör, a Stemma fénykorában készült. Hontinak e tárgykörből készült legjelentősebb tanulmányai azonban nem ebben a sorozatban jelentek meg, hanem az *Argonauták* című folyóiratban, melyet Hajnal Anna és Trencsényi-Waldapfel szerkesztett. Az *Argonautákban*

megjelent tanulmányok csak részei Honti e tárgykörből írt magyar és idegen nyelvű sorozatának.

Később, párizsi tartózkodása során is tovább foglalkoztatja a „sziget” gondolat, és kötetet is kívánt *Szigetek legendái* címmel készíteni. Ez a kötet azonban nem jöhetett létre. Honti tervezete szerint ez a következő részekből állott volna:

Határok és oszlopok;
Mítikus szigetek és legendás utazások;
Utazások a valóságból a legendába;
Utazások a legendából a valóságba.

A régi ír epikában külön műfaji csoportot képeztek az „utazások”, amelyekben a hajósok távoli szigetekre jutnak. Ezek a szigetek azonban csak a felületes szemlélő számára az örök ifjúság és boldogság szigetei, valójában túlvilági, halálos jelképek.

Honti kutatásai során eljut eddig a pontig, s itt visszafordul. A kelta „szigetmítoszok”-ban az ellenállhatatlanul édes, halálos szigetek hívogatják az élőket. De Honti sem visszavonulni akar a szigetre, hanem onnan betörni az élők világába, egy új, szebb jövőt megalapozni. Így ellenpólusként szól azokról a felfedezőkről is, akik számára a hajózás, a szigetkeresés

nem a halált, hanem az életet jelentette: a kereső, messzire törő európai ember jelképeiről, Odüsszeuszról s a régi viking hajósok felfedezéseiről. Az élet és halál ellenpólusait találja meg e szigetekről szóló hagyományban, a tudós érzékenységgel a maga nyelvére fordítva le a kor ember-telenségét s az embertelenséggel szembefordulók hősi harcát. „Halálos kényszer: akinek útjába került a boldog sziget, vagy akiért a boldog sziget elküldte a követét, az halálos kényszer alatt áll, mert a kelta sziget-élmény nem az élet élménye, a kelta sziget halál-sziget” — írja.

„Az izlandi norvég telepések

pedig, Európa legracionálisabb, leglogikusabb, legkövetkezetesebb kultúrájú népe a középkorban, ebből a mítoszból is csak tetterőt és cselekvési készséget merítenek. A mythos ösztön-oldalához kevés érzékük van, nekik a mythos csak célpontot ad. Nem olyan értelemben, hogy a boldogság keresésére indulnak el — ennél kevésbé izlandi cselekedetet azután már alig lehetne elképzelni. De elindulnak, mert új célpontról tudnak. Az izlandiak nem akarják a világot és főként nem akarják a világ belső, lelki valóságait mythos formában átélni . . . Azok a kategóriák, amelyekben az ő gondolkodásuk mozog, a történelem és

földrajz kategóriái.” (*A sziget kelta mythosáról. Argonauták* 1937.)

E tanulmánycsoportba tartozik *A középkor Odysseusáról* című tanulmány is, éppúgy mint a később írt, viking utazásokról szóló tanulmányai: *New Ways to Vinland Problems, Vinland and Ultima Thule, Late Vinland Tradition* s a töredékes, posztumuszan megjelent *Szigetek legendái* (Ethnographia 1945.).

A kelta „halálos” szigetekkel való foglalkozás nyomán fordult figyelme a túlvilági utazásokkal foglalkozó különféle magyar mesék, népi elbeszélések felé is: így pl. *A halhatatlanságra vágyó ki-*

rályfi és az Angyalbárányok története egyre gyakrabban foglalkoztatják (Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról, Mese és legenda, Az úrfiú, aki a paradicsomban járt című antológia).

Más tanulmányaiban is kitér a túlvilági utazások kérdésére: az élet és halál kérdéseivel való egyre gyakoribb foglalkozás a kor politikai képének tudományos vetülete. Hiszen mindenki látja már a közelgő világháború szörnyűségeit kirajzolódni. Nem véletlen, hogy Honti halála után barátja, Dobrovits Aladár, éppen a *Halhatatlanságra vágyó királyfi* címen tartott a Néprajzi Társaságban elhunyt barátjáról előadást.

E tanulmányoknak is mindig újra visszatérő kérdése, hogy az utazások, a „szigetre való eljutás” témáján keresztül milyen műfaji különbségek állapíthatók meg az európai epikus folklórban.

A kelta, főleg ír elbeszélések, amelyek utazásokról, a boldogság szigetének kereséséről szólnak, többségükben *mítikusak*: a bennük szereplő szigetek és tengerek nem reálisan létező szigetek és óceánok, hanem túlvilági jelképek.

Egy másik csoport (melybe Honti az *Angyalbáránnyokról* szóló magyar elbeszélést is sorolja) *legendai* formát öltött, keresztény, vallásos, allegorikus átértelmezést nyert.

Az utazásokról szóló *mesék* száma is nagy, hiszen a mesehősnek gyakran kell hosszú, kalandos utat megtennie, míg célját eléri.

A *Halhatatlanságra vágó királyfi* történetét azonban Honti több tanulmányában is „antimesének” nevezte, hiszen szemben az európai varázsmesék általános tendenciájával, a hős e történetben soha nem érheti el eredeti célját. Vagy halhatatlanná válik, de nem hazájában, hanem egy másik világban, „tündérországbán”, vagy hazatér, s otthon meg kell halnia.

„A mesének, mint nagyon jól tudjuk, rossz vége nem lehet — írja Honti —, a mese hősének végül boldogulnia kell, még ha a

boldogulás olyan végleges formáját, mint a halhatatlanság, egy más mese sem akarja hőisével elérteni.” (*Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról*)

Szintén belső kritériumok alapján igyekszik megállapítani Honti, hogy az izlandi családtörténetekben, *sagákban* szereplő utazások mennyiben őrzik valóban megtett utak emlékét, s mennyiben költöttek. A *sagákban* leírt utak valódi történelmi tények, pl. Grönland és Amerika felfedezésének emlékét őrzik, más útleírások itt is a fantázia termékei. Természetesen, arra is van példa, hogy valóságosan megtett utak emléke az egymást váltó generációk ajkán

legendás, vagy mitikus történetté válik már.

Honti 1937-ben, *A mese világá-*ban is rámutatott már arra, hogy az utazásokról szóló történeteknek kétféle szerepe lehetett az európai népek valódi történelmében: ösztönző és elrémitő. Elrémitő, mert a hosszú tengeri utazás veszélyeit, a távoli földrészeket szörnyű vonásokkal ecsetelték; ösztönző, amikor a távoli szigetek, földrészek csodálatos örömeit írták le.

Honti tehát az „utazás” és „sziget” fogalmakat elsősorban a műfaji meghatározás szempontjából elemezte újra meg újra. „A határokat nem ismerő világot kifejező

mese, és a polgári öntudatot pontos információkkal meggyökerezíteni akaró *saga* ugyanazt az elbeszélő elemet használják. Ugyanaz az elbeszélő elem fordulhat elő a határ-tagadó mesében és a végtelenül szilárd valóság-keretű *saga*-ban” — írja.

Ugyanakkor természetesen Honti is tudja, hogy az európai folklór epikus műfajai közt az átmeneteknek végtelen sorozata van. De a „Vinland felfedezése” motívum jó ideig iránytű Honti számára, hogy mese, mítosz, monda, legenda sajátos jegyeit megtalálja. (Utolsó tanulmányában, az *Orestes és Hamlet*ben az egyes epikus folklórműfajok tragikumfogal-

mának elemzéséhez kezd — itt tehát új utakra lépett Honti.)

A fő publikációs fórum Honti pályakezdésétől fogva az *Ethnographia* című folyóirat, amely még 1943-ban is közli műveit. Nemcsak jelentős tanulmányai jelentek meg az *Ethnographiában*, hanem számos könyvismertetése is, amelyeknek köre szinte felmérhetetlenül tág és változatos. Honti ismertetéseket írt vogul népmesékről, magyar és a legkülönbözőbb idegen nyelveken megjelent mesemonográfiákról, vallástörténeti és germanisztikával fog-

lalkozó művekről, etnológiai munkákról az Ethnographia számára.

De munkatársa volt más hazai folyóiratoknak is: szinte pályakezdése óta írt tanulmányokat, glosszákat a Magyar Nyelvőrnek, Magyar Nyelvnek, hosszú éveken át munkatársa — amíg csak politikai meggyőződése ezt lehetségessé teszi — a Deutsch—Ungarische Heimatsblätternek.

Rengeteg más folyóiratban is találunk Honti-tanulmányokat: pl. 1934-ben a Debreceni Szemlében jelent meg *A néphagyományok megmentéséről*, a Népünk és Nyelvünkben a *Mesekutatás és mesegyűjtés*. 1935-től a Magyarságtu-

dományban publikál (*A mese világa, Magyar epikus hagyomány*), de munkatársa pl. a Népünk és Nyelvünknek is (*Mesetudomány és vallástörténet*). Később is publikál a Debreceni Szemlében, Diáriumban, Filológiai Közlönyben, munkatársa az Új Lexikonnak s más lexikonoknak is.

Honti tudományos terveiről 1936 februárjában a következő hivatalos munkatervben számolt be:

Dr. HONTI JÁNOS MUNKAPROGRAMJA

1. A Széchényi Könyvtár aprónyomtatvány-gyűjteményének áttanulmányozása a XIX. sz. vásári irodalmának (ponyva) vizsgálá-

tára annak a kérdésnek a szempontjából, hogy mi a népköltéshez való viszonya. Különösen fontos és még feldolgozatlan terület a képmutogató és hasonló aktuális és ponyván forgó verseknek a szerepe mint népballadaforrásoké.

2. Megkezdett és tervezett munkáim elkészítése:

a) „Gross-Irland. Studien über Vinland, Hvítramannaland und die Märchen vom Lande der Unsterblichkeit.” Ez a kb. 10. ívre tervezett munka, amelynek anyagát javarészt 1934-ben, párisi tanulmányutamon gyűjtöttem össze és amely kb. félig készen áll, a halhatatlanság tengerentúli orszá-

gainak mítoszait dolgozza fel széles folklorisztikai és vallástörténeti alapokon. A tárgyalásban nagy mértékben vonja be a kelta népek középkori hagyományait, amelyeket a folklorisztika számára, különösen nálunk, még senki nem zsákmányolt ki, de amelyek sok eddig homályban maradt kérdésre tudják majd megadni a feleletet. A magyarországi kelta-tanulmányok megindulásától folklorisztikai és vallástörténeti-ethnológiai látókörünk nagy kiszélesedését várhatjuk (vö. Mesetudomány és vallástörténet c. dolgozatomat, Népünk és Nyelvünk VII, 107). A munka második részének középpontjában a „Halhatatlanságra

vágyó királyfi” magyar meséje fog állni (Magyar Népköltési Gyűjtemény I. 361). Ezt a részt talán külön mese-monografia keretében is ki fogom dolgozni.

b) Másik tervezett munkám egy essay-ciklus a népmeséről, kapcsolatban egy népmese-antológiával. Tíz-tizenöt tanulmány volna ez (mindegyik 8—12 nyomtatott oldalnyi), mindegyik más és más oldalról világítaná meg a népmesét. Mindegyik tanulmányt egy mese előzne meg, amelyet a világ népmesekincséből a tanulmány illusztrálásához és megvilágításához választok ki. A mesék közül azokat, amelyek nem magyarok (bár lehetséges az is, hogy

az antológiát csupa magyar meséből fogom összeállítani) lehetőleg az eredetiből és az eredeti hangulatát visszaadó módon fordítom. A tanulmány-ciklusból a népmese képének minden oldalról meg kellene mutatkoznia, és a szervesen hozzákapcsolódó antológia segítségével az olvasó előtt a könyv tárgyának, a népmesének, teljesen elevenné kell válnia. A tanulmányok közül kettő már készen van: az egyik, „A mese világa”, a Magyarságtudományban (I, 19) jelent meg, a másik, „A mese története” a Napkelet 1936 áprilisi számában fog megjelenni.

3. A vakáció alatt népköltési

gyűjtőutakat tervezek a Dunántúl, a Palócföld és az Alföld egy-egy néprajzilag érdekes vidékére. A helyek kiválasztásához szükséges tudakozódást és levelezést még nem intéztem el, így pontos helyről még nem számolhatok be.

PÁRIZSI KÖZJÁTÉK

E terv egy része meg is valósul — Párizsban. 1937. október 25-én Honti János magyar állami ösztöndíjjal Párizsba utazik, s ott is marad 1939 októberéig. A Cité Universitaire-ben (Boulevard Jourdan 47.) lakik. Párizsi terveiről, munkáiról ismét legvilágosabban saját kezűleg írt beszámolója tájékoztat.

„Jelentés az 1937/38 iskolaévben végzett munkámról:

Párisba 1937 október 25-én érkeztem meg. Munkám egyik részét

a készülõben lévõ Musée National des Arts et Traditions Populaires-ben végeztem, az intézet vezetőinek, Georges-Henri Rivière-nek és André Varagnac-nak vezetése alatt. Elsõsorban a múzeumhoz csatolt Office de Documentation Folklorique-ban dolgoztam és itt a néphagyományok rendszerezésének és irattárszerû nyilvántartásának modern módszereit volt alkalmam megismerni. Munkám másik része könyvtárakban folyt, elsõsorban a Bibliothèque Nationale-ban, kisebb részben a Société de Géographie könyvtárában és a St. Geneviève-könyvtár skandináv osztályában. Ezekben a könyvtárakban a nyugateurópai

középkori irodalmakat tanulmányoztam, abból a szempontból, hogy a középkori kultúra és világ-nézet egyes szempontjainak megismerésével a mai népi kultúrák és néphagyományok hátterét dolgozhassam ki. Eredeti — az Ösztöndíjtanácsnak annak idején beterjesztett — munkaprogramomban ebből a szempontból csak a kelta vallásokat és mítoszokat akartam tanulmányozni, de a munka közben hamarosan kiderült, hogy nem csak az egész középkori Európára kell kiterjeszkednem, hanem figyelembe kell vennem a középkori kultúraelemeknek viszonyát (egyeztetések vagy eltérések formájában) a meg-

felelő ókori kultúra-elemekkel is. Minthogy arról volt szó, hogy az újkori néphagyományok világszemléleti hátterét ismerjem meg, nem annyira a középkori szépirodalommal kellett foglalkoznom, hanem inkább a kor tudományos szemléletével, és ennek a keretén belül is leginkább a földrajzi gondolat elemzésével. Ilyen módon nem csak írott művek, hanem középkori térképek is fontosaknak bizonyultak. Bár a végső szintézisig még nem jutottam el (a jelentés dátumától számítva még néhány hónapot anyaggyűjtéssel szándékozom tölteni Párisban), néhány részletkérdésben publikálni tudtam már az ered-

ményeimet. A publikációk a következők:

New Ways to Vinland Problems. Acta Ethnologica.

København, 1938.

Vinland and Ultima Thule, Modern Language Review, Baltimore (sajtó alatt),

Notice sur l'Ulysse de Dante, Revue d'histoire de philosophie et d'histoire générale de la civilisation. Paris (sajtó alatt),

A középkor Odysseusáról.

Argonauták. Budapest (sajtó alatt),

Notices sur la légende populaire. Revue de la Société

de Folklore Français, Paris
(sajtó alatt).

Ez az utóbbi dolgozat egy előadás szövege, amelyet a Société de Folklore Français felkérésére ennek a társulatnak 1938 áprilisi 28-i ülésén tartottam. A Centre International de Synthèse arra kért fel, hogy kongresszusán, a folyó nyáron tartandó és néprajzi témáknak szentelt Journées de Synthèse Historique-on előadást tartsak a magyar népi kultúráról.

Április havában Délfranciaországba tettem tanulmányutat, és a régészeti emlékeken elsősorban az ókori és középkori kultúrák közötti kapcsolatokat és át-

meneteket vizsgáltam. A következő városokat látogattam meg: Marseille, Aix, Arles, Les Baux, St. Gilles, Aiguesmortes, Saintes Maries, Tarascon, Nîmes, Avignon, Vaucluse, Orange, Valence, Vienne, Lyon, Dijon. A nyár folyamán Bretagne-ba tervezek tanulmányutat, a jelenkori néprajz és az őskori megalith- emlékek tanulmányozására.” (1938. június 27.)

Ezek a Párizsban töltött évek egyszerre felszabadítóak és nyomasztóak. Honti számára kitűnő munkalehetőség adódik, ugyanakkor az újsághírek egyre fenye-

getőbb politikai helyzetről számolnak be.

Az egy éves magyar ösztöndíj ideje után Honti még egy évet tölthet Párizsban, ezúttal francia állami ösztöndíjjal. Ránk maradt ösztöndíjkérésében kifejti, hogy munkájához nemcsak a kelta mitológiát és hagyományt kell tanulmányoznia, hanem az egész kelta szépirodalmat és tudományos irodalmat, a középkor földrajzi ismereteit is. Magyar ösztöndíjhosszabbításra nem számíthat, s a közép-európai légkör „jelenleg nem alkalmas a nyugodt tudományos munkára”.

Ez alatt a két év alatt Honti nemcsak saját tudományos mun-

káját végzi, hanem a Musée Nationale des Arts et Traditions Populaires-ben és az ehhez tartozó Office de Documentation Folklorique-ban is sokat dolgozik. Jórészt ő vetette meg a francia folklóradattár alapjait a párizsi múzeumban, s mint Henri Rivière feljegyzéseiből is kitűnik, ő kezdte el a francia népmesék típuskatalogusának készítését is. Rivière 1939 áprilisában jelzi, hogy Honti elkezdte a francia népmesék Aarne—Thompson rendszerű katalogizálását. (Ezt a munkát a háború után Paul Delarue, majd Marie-Louise Tenèze folytatta.)

Párizsba utazott szabad levegőt szívni az 1938—39-es években a

baloldali magyar értelmiség közül, aki csak tudott. — Párizs ekkor az egyik utolsó, számukra útlevéllal elérhető hely volt Európában, ahol a szabadság fáklyája még lobog, amely nem fasizálódott. Rövidebb-hosszabb ideig itt tartózkodik a baráti kör több tagja éppúgy, mint a Szegedi Fiatalok: Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, Baróti Dezső, Tolnai Gábor. De a két jó barát — Honti és Dobrovits — számára Párizs jelentőségét még növeli a „triumvirátus” harmadik tagjának (ahogy Honti nevezte), Klein Ferencnek emléke, aki az érettségi után Párizsban élt.

Egy 1938 júniusából származó Párizsban írt levélben ezt írta

Honti Dobrovitsnak: „Másik, múltunkat érintő — sokkal fájdalmasabban érintő — dolog az, hogy megismerkedtem S. É.-vel, aki Ferivel nagyon jóban volt. Legalább is azt állítja, pedig emlékei úgy látszik nem elég élénkek, mert azt állítja, hogy Ferinek szőkésbarna haja volt, olyan mint nekem. És én hiába állítottam azt, hogy koromfekete volt, nem akarta nekem elhinni. Ez nagyon fájt nekem, de azért beszéltünk egyet-mást Feriről. Mutatott egypár fényképet is, többek közt, amit Csala sokáig őrzött az íróasztalán (vagy tán még mindig őriz) amin Feri hátravetett fejfel nevet. Nagyon fájt a szívem, sok

mindenkinek az életét szívesen odaadnám azért, hogy Feri még éljen. És természetesen megint feltámadt az a régi és makacsul visszatérő álmom, hogy nem is halt meg tulajdonképpen, vagy ha meg is halt, most megint él.”

1939 márciusában ismét találkozott Párizsban Honti és Dobrovits Aladár. Együttléteink ritkábbak voltak, mint Pesten. Honti kint lakott a Cité Universitaire-ben, mi férjemmel az Odéon színház közelében; Honti a Néprajzi Múzeumban dolgozott napközben, Dobrovits pedig a Louvre egyiptomi osztályán. A Stemma-összejöveteleket azonban rendszeresen megtartottuk Hôtel Regnard-

beli szobánkban, s időnként a Párizsban tartózkodó Baróti Dezső, Mesterházi Lajos és Telegdi Zsigmond is vendégünk volt.

Néhány szép kirándulást is tettünk Hontival együtt, különösen emlékezetes maradt egy Saint-Denis-be való kirándulás, hosszú folyóparti sétával. Honti és Dobrovits tudományos problémákat vitatott, meg, s természetesen a súlyos magyarországi és európai politikai helyzetet.

A párizsi tartózkodás során Honti és Dobrovits francia munkatársaikon kívül kapcsolatot tartottak fenn az ott levő magyar emigránsokkal is, akik baloldali magatartásuk miatt voltak kény-

telenek elhagyni hazájukat, továbbá francia haladó értelmiségi körökkel és a spanyol polgárháború után Párizsba menekültekkel. Gyakran találkoztunk pl. Havas Endrével; Honti kapcsolatban volt Hevesi Andrással s annak baráti körével is, hogy csak néhány nevet említsek.

Ellátogattunk Chartres-ba is, ahol kedves tanárismerőseink voltak. Orléans-ban folklórcsoportok táncbemutatóját néztük meg közösen, s Baróti Dezső emlékei szerint Honti és barátai a kelták forrásokhoz fűződő mítoszairól beszélgettek.

1939 augusztusában a helyzet egyre aggasztóbb lett. Lehetőleg

naponta megkerestük egymást, legalább telefonon, hogy tájékozódjunk az újabb hírekről. Időnként „próbaelsötétítés” volt Párizsban, s a kísértetiesen sötét utcákon haladva a jól ismert műemlékek körvonalai még szebbnek tűntek. Úgy éreztük, hogy az európai kultúra értékeit őrző Párizs — s veszélyben van minden, amiért csak élni érdemes.

Ha jól emlékszem, együtt voltunk, amikor értesültünk arról, hogy Hitler csapatai megszállták Lengyelországot. Mind a hárman tudtuk, hogy életünk egy szakasza e napokban zárul le.

Természetesen felmerült az a kérdés is, hogy mit tegyünk, ha

kitör a háború. A Párizsban tartózkodó magyar emigránsok egy része úgy gondolta, hogy jobban küzdhet a fasiszták ellen a francia hadseregben. Mások azonban azon a nézeten voltak, hogy kötelességük az, hogy a fasizmus ellen saját hazájukban, Magyarországon harcoljanak. Ezek közé tartozott Honti és Dobrovits is. Dobrovits 1939. szeptember 2-án érkezett Budapestre, Honti János néhány héttel később. A Párizsból való hazatérésének legszebb leírását Bóka László visszaemlékezésében találhatjuk meg. (*Arcképvázlatok és tanulmányok*. 1962.)

MAGYAR TUDÓSSORS
A FASIZMUSBAN

A Párizsból való hazatérés után Honti sorsát — mint egész Európáét — a háborús események határozták meg.

Különös ellentmondás, hogy érzelmi, családi élete éppen e háborús években lett valóban kiegyensúlyozott. Honti másodszor is megnősült, most már szép otthona volt, ahol szerető feleség biztosított megfelelő légkört a tudósnek. Könyvei, kéziratai a polcokon: Honti nyugalmat és boldogságot talált Bernáth Géza utcai kis lakásában.

A háború kitörésekor legtermékenyebb alkotó korszakát éli. Huszonkilenc éves, és a franciaországi kutatómunka és tapasztalatok gyümölcse most érik be. Az egész világon ismert szakértője, az európai és magyar népmesének a kelta és izlandi néphagyománynak. Izland fővárosa, Reykjavik, Hontit — az izlandi mitológia egyik legnevesebb élő szakértőjét — professzornak hívja meg. Honti haláláig szívesen játszott azzal a gondolattal, hogy a háború befejezése után egy időre eleget tesz e meghívásnak.

De a háború és a fasizmus lépésről lépésre hatol a tudós magánéletébe. Egyelőre még a bevonulás

veszélye nem fenyegeti — az első jel a publikációs lehetőségek ritkulása, származása és politikai nézetei miatt.

Honti egy baráti levélben ezt így fogalmazta: „Jelenlegi folyóirataink egy része engem nem akar, más részüket én nem akarom.” A háborúban részt vevő országok folyóirataival való kapcsolat megszakad. — A *Handwörterbuch des deutschen Märchens* című sorozattal, melynek Honti évekig volt munkatársa, jóval a háború kitörése előtt megszakítja politikai okokból a kapcsolatot.

1939—40-ben még egymás után jelennek meg semleges országok folyóirataiban tanulmányai, —

még a Párizsban eltöltött idő emlékei. 1939-ben publikálják Svédországban a már idézett *Märchenmorphologie und Märchentypologie* c. művét, melynek megjelenési körülményeiről Hontinak Sigurd Erixonnal való levelezése tájékoztat.

1940-ben jelennek meg tanulmányai a *Modern Language Review*-ben, a *Modern Language Quarterly*-ben, a *Helicon*-ban (*Revue Internationale des Problèmes généraux de la littérature*, mely Debrecenben jelent meg, de Amsterdam-Basel szerepelt kiadási helyként). A Franciaországgal, valamint más, Németországgal szemben álló országokkal való

kapcsolatoknak ekkor már természetesen vége szakadt. Azonban nemcsak a külföldi kapcsolatok szakadnak meg — hazájában is egyre nehezebben tud publikálni.

Az 1940-es év publikációinak jegyzéke még nem árulkodó. Önálló kiadványként lát napvilágot még ekkor a saját gyűjtésű *A mészároslegény meséje*. E kis kötetben Honti egy híres palóc mesemondó családjától feljegyzett mesét publikál, mely az *Odüsszeiában* előforduló Polyphemos-motívum mesei továbbéléséről tanúskodik. Ez a kérdés is már évek óta foglalkoztatta.

A háború előrehaladtával a publikációs lehetőségek egyre

csökkennek. Az Ethnographia és a tudományos folyóiratok honoráriumot nem fizetnek. A Széchenyi könyvtárbeli állása is bizonytalanná válik. Honti ekkor már anyagi okokból bér munkákat kénytelen vállalni: névtelenül, vagy más szerzők neve alatt fordít és szótárt szerkeszt.

A háború első éveiben a baráti kör még nagyrészt együtt van. A háború kezdetén a Stemma már természetesen nem azonos a régivel, az 1930-as évek első felének Stemmájával. Az idősebb generáció tagjai állást vállaltak, vidéken is dolgoznak, van, aki tudományos, sőt politikai irányvonalában is eltávolodott a Stem-

mától. Maga Kerényi is egyre ritkábban vesz részt az üléseken, majd Svájcba emigrál. Helyettük fiatalabbak csatlakoznak a társasághoz. A Stemma és a Devecseri-társaság ekkor egyre közelebb kerülnek egymáshoz, s fiatal művészek, költők, művészettörténészek is tagjai a baráti társaságnak.

A Stemma ezekben az években gyakran Honti lakásán gyűlik össze. Itt töltenek a barátok egy felejthetetlen Szilveszter-estét is, a háborús évek első szilveszterét.

Hontinak ezekről az éveiről nálamnál szebben tud szólni a költő Devecseri Gábor:

„Mikor párizsi esztendei után felbukkant a budai hegyekben — s

mindig föl kellett nézni rá, oly nagyon magas volt —, már háborús, bombázásos évek jártak. Angyalként imbolygott, a magas emberek szokása szerint, akik mintegy toronyból nézve alá, keresik, hol nyugtassák meg tekintetüket; vidám volt. . .

S bomlottak ki nyomban, a tavaszi erdő bomló rügyei közt a viták is, főként Szilágyi János Györggyel, s röppent föl a kék egű magasba Honti Giovi fejtegetéseiből, piros tűzszárnyon, a mese világa. Amely — mint éppen ő szikrázóan szép könyvében megírta — mindig a valóság talajáról indul, mint valami repülőgép a magasba, és mindig ide érkezik, meghozott

kincseivel, vissza. De ha most visszatekintek arra a valóságra, amelyről a külön mesevilág akkor felröppent, hát emlékezetemben azonnal tótágast áll a tájék, mert mi volt az a valóság? — tündérvilág és alvilág egyidőben. Fiatalság tündérerdeje és szaporodó kínok gyalázatos pokla. S biztonságos lábbal lépdelve parázson, jegyzetelő figyelemmel lovagolva felhőt, Honti János ott lebegett mesehősei közt. Erdei tündérek kórusa kísérte. . .

S azért volt, hogy mindent siettetni vágytunk, munkák munkálását, élet élését, ifjúi szümpozionok tréfa-sorozatát egyaránt. S ezért volt, hogy például Honti

János, később, mikor már élete nem Párizs és Budapest, hanem munkatáborok pokla és — egyre rövidebb időre — otthoni könyvtára között járta ingalengéseit, a rövid szünetek idejét megosztotta műve munkálása és baráti együttlétek között. A kettő azelőtt is elválaszthatatlanul egymásba áramlott. Ezekben az években is dolgozott, fáradhatatlanul. »Hősiesen« — tolulna írógépemre a szó, ha nem tudnám, hogy még nagyobb erőfeszítésébe került volna, még iszonyatos körülmények között is, nem dolgozni. Munkája volt a lélegzetvétele. Átala és vele élt. És mégis hősiesen, mert jelentősen. A hősiesség neve az angyalok

nyelvén: logika. Csak az eszmék
rácsa közt, idegbomlásán felül-
kerekedő József Attila kristálytisza
gondolkodásához, csak a láger sötétjében araszolva író Radnóti formai fegyelméhez hasonlítható az a következetesség, amellyel Honti János életének a meggyilkoltatásába torkolló iszony-szakaszában művét építette. . . Honti János logikája ma is hat és teremt: kérlelhetetlen-gyöngéd parancsai műve folytatóinak munkájában éltetik személyiségét.

De ezt az énjét, aki szárnyasan, egyetemi tavaszok villanyos levegőjében, hegyi fűzek és tölgyek törzse közt járt, gyermeki bájú és felnőtt-szigorú angyal-mosolyával

egyszerre tudta megköszönni az érdeklődésről tanúskodó mondatot, kigúnyolni a benne rejlő képzelenséget, bevezetni a mindjárt-következő ledorongolásként és ajándékként felhangzó cáfolatot, és mindenekfölött szenvedélyesen és szelíden és élvezően örülni a vitának, amely hiszen nem más, mint sűrített beszélgetés, játék, munka, élet, ezt az énjét sem szabad elveszítenünk.” (Devecseri Gábor: Tavaszi angyal. Élet és Irodalom 1965. IV. 16.)

A háborús években Honti természetesen nemcsak a Stemmával és a Devecseri-társasággal érintkezik. Jó barátságban van a Széchényi könyvtár politikailag haladó mun-

katársaival. Mint a múltban, most is tagja a Néprajzi Társaságnak, melynek felolvasóülésein többször szerepel. Bár elsősorban Ortutay Gyulával tart fenn kapcsolatot, szívélyes viszonyban van idősebb és fiatalabb etnográfusokkal; így Györffy Istvánnal, Viski Károllyal, Palotay Gertrúddal.

Részt vesz a baloldali írók, irodalomtörténészek társulásaiban is. Ilyen pl. a Vajda János Társaság és a különböző haladó irányú folyóiratok körül kialakult társaságok: feltűnik Honti az un. Nyugatasztal kávéházi összejövetelein, a Hétfői Társaság baráti összejövetelein, éppúgy, mint később a Mesterházi Lajos lakásán lezajló irodal-

mi-politikai jellegű, zárt körű felolvasóüléseken.

A háborús években fejezi be Honti a magyar epikus történeti hagyományról írt cikksorozatát is: utolsó darabja, az *Anonymus és a néphagyomány* 1942-ben a Minerva könyvtárban jelenik meg. Itt Honti Anonymusnak előtte és utána is sokszor elemezett megjegyzését a „parasztok hamis meséiről vagy a regősök csácsogó énekeiről” (ex falsis fabulis rusticorum vel a garulo cantu ioculatorum) vizsgálja újra meg. Szerinte Anonymusnak ez a szóhasználata, szemlélete nem kicsinylést jelez, mint azt oly sokan állították Honti előtt. „Így alakul át Anonymus képe a gőgös tudósé-

ból a bölcs litterátorévá — írja. — Olyan emberévé, aki író, aki mint író ismeri az írás értékét, jelentőségét és felelősségét, de becslése nem pusztán az írásé, hanem az irodalomé, azt megbecsüli mindennütt, ahol mint forma és mint mű lép fel, megbecsüli a *cantust* és a *fabulát*, mert hiába nem írásosak, mégis művek. . . Elismeri az írástalan formákat, de ismeri a helyüket is, mint író tudja, hogy bármennyire érvényesek mint forma és mint mű, nem úgy, nem azon a síkon érvényesek, mint az írás; hogy bármennyire érvényesek a múlttal és a múlt emlékeivel szemben, nem állnak meg a scripturával szemben, ezzel szembeál-

lítva álom és hamisság a ne-
vük.”

Hontinak ezt a tanulmányát ma is sokan idézik, történészeink is, epikakutatóink is; egy régi vitának adott — véleményem szerint — az eddigieknél elfogadhatóbb interpretációt. Mindenesetre olyan szerző szavai ezek, aki az „írásos” és „szájhagyományban való” költői létezés szabályaival, jelentőségével teljesen tisztában van, s mondanivalóját szabatosan továbbítani is tudja.

Ezekben az években Honti szeretné megvalósítani régi álmát is: nemzetközi mesesorozatot kiadni magyar nyelven. E sorozatnak csak az első kötete, a *Fabula*

jelenik meg, 1943-ban, Honti bevezetésével és jegyzeteivel.

A *Fabula* keleti meséket tartalmaz: indiai, perzsa, arab elbeszéléseket, köztük Honti gyermekkori olvasmányainak néhány kedvenc darabját is.

Egyre közelebbről fenyegeti most már Hontit a munkaszolgálatra való behívás veszélye is. Eleinte azonban még védi némileg tudományos hírneve s barátai féltő segítsége.

1943-ban a munkaszolgálat elől már nem lehet menekülni. Háros szigetére hívják be, majd egy ideig a Százados úti katonai raktárban dolgozik, és hosszabb ideig a Lehel úti katonai élelmezési

központban végez rakodómunkát.

1943 őszét a galgamácsai kornauradalomban, egy disznóólban tölti, — a disznókkal egy helyiségbe telepítik a munkaszolgálatosokat. Kukoricaszárat tör, cukorrépát takarít be. Ha néha nagy ritkán hazaengedik szabadságra, rohan, hogy megkezdett művein, tanulmányain dolgozzon — tele van tervekkel, ötletekkel.

Galgamácsáról egy barátjához írt levelében olvashatjuk:

„Galgamácsa 1943. X. 17.

... a dátumban említett helység kies kisközség Aszód környékén

és egy hatalmas koronauradalom középpontja. A mai szép vasárnap délután, amelyet tétlenül tölthetek lankás dombok oldalán a többnapos didergés után különösen édes napfényben, végre kedvező alkalom, hogy a feléd régóta nyújtózó nosztalgiámnak hangot adjak. A levél külalakjáért bocsánatot kérni triviális dolog, viszont utalni a levél nyers külalakjára mint egyéb személyi körülmények szimptomájára talán megengedett. Személyi körülményeim egy idő óta ugyanis meglehetősen nyersek és távol állnak attól, amit mint életformát magam elé szeretek képzelni.

De ez a levél nem panaszok sorozata akar lenni, inkább egy-két

enyhítő mozzanatot említék meg: azt, hogy Szilágyi Jancsival vagyok együtt, amely együttlét alapja némi szellemi életnek, meg azt, hogy gyakran van módom egy-egy napra a polgári életbe visszalépni s akkor egyéb barátainkkal is találkozni, végül azt, hogy helyzetem nem jár az emberi méltóság teljes megszűnésével és az emberi életigények teljes tagadásával, mint az egy-két évvel ezelőtt még szokásos volt. . .

Komoly munkával csak egyszer foglalkoztam, azt is akkor, amikor (tavasszal) megtudtam, hogy egy hónap múlva be kell vonulnom: ez alatt a hónap alatt egy tanulmányt írtam a népmese egyes

kérdéseiről, amikről még se én, se más nem vesztegetett szót, de amelyek érzésem szerint a döntő dolgok felé kell hogy utat nyissanak. Meglátszik rajta a limitált idő és a kierőszakolt hattyúdal jellege, kissé vegyes és szerkezetelen; legszívesebben azt a címet adtam volna neki, hogy »Mindenféle a népmeséről«. Faute de mieux »Az ismeretlen népmese« lett a címe, de a publikációjával úgy látszik boldogabb időket kell várnom, mert jelenlegi folyóirataink egy része engem nem akar, más részüket én nem akarom. Azt remélem, hogy az egyszer talán megvalósuló Stemma-publikációban lát majd napvilágot. . .

Egy másik tervem, amit régóta dédelgettem, kis híjja hogy meg nem valósult: egy »Märchen der Weltliteratur«-hoz hasonló meseantológia-sorozatra kaptam megbízást egy fiatal és értelmes új kiadótól. Karácsonyra meg kellett volna a »Fabula« (ez lett volna a sorozat címe) első kötetének jelenni, de szabadságomról, amelyben ezen dolgoztam, hamarabb hívtak vissza, mint gondoltam volna, és így ez a dolog abbamaradt.”

Galgamácsáról még van visszafelé vezető út a Bernáth Géza utcai otthonba. De a német megszállás után a mentő akciók is reménytelenné válnak. (Dobrovitsnak pl. végül is barátját nem, csak könyv-

tárát, kéziratait sikerült mentenie.)

Honti János végső búcsút otthonától, családjától, barátaitól, könyveitől 1944. március 14-én vett. A június 18-ig terjedő időt Ökörmezőn (Máramaros megye) töltötte. Ebben az időben naponként írt feleségének, szüleinek. Június 18-i levelében közli, hogy az új rendelkezések szerint a munkaszolgálatosok már csak havonként kétszer írhatnak levelet. Később azonban Pilisy Tamás álnéven is küldött haza leveleket, lapokat.

Az Ökörmezőről írt levelek Honti emberi és tudományos fejlődésének új szakaszát mutatják. Fő vonása e leveleknek: a magyar

kultúrához való tartozás tudatának erősödése. Végiggondolja az elmúlt évek eseményeit, s arra a meggyőződésre jut: bármilyen poklonkon is megy keresztül, haza kellett jönnie Párizsból, mert minden szál a magyar kultúrához köti, amit szigorúan el kell választani az országban dühöngő fasizmustól.

Többször említettem, hogy Honti igen sok tanulmányában foglalkozott a *Halhatatlanságra vágyó királyfi* történetével. E történetben a hős olyan országot keres, ahol nem fog meghalni. El is jut a halhatatlanság országába, de olyan honvágya támad, amelynek nem tud ellenállni. Hazamegy tehát, de amikor az otthoni föld-

del érintkezésbe jut, a halál utoléri.

Honti e történetet szinte a fasizmus kialakulása óta saját élete jelképének is tekintette. Ő is eljutott olyan országba, ahol nem volt fasizmus, ahol élhetett volna, de akár a mesehős, ő sem tud ellenállni a honvágynak. A kör bezárult: a királyfi hazaért, s végzete beteljesedett.

Egyik levelében céloz arra, hogy évekig idegen nyelven írt tanulmányokat, most azonban csak magyarul tud és akar írni.

A másik felismerés a népköltészet hordozói, a parasztság felé vezet. Járt ugyan néprajzi terepmunkára, de valójában városi tu-

dós, filológus volt, aki a falusi életet inkább csak a népköltészetten át érzékelte. A galgamácsai korona-uradalomban csak hajcsárokkal volt dolga. De itt, a kárpátukrajnai parasztházakban valóban parasztokkal él együtt. A csupasz földön fekszenek, ember és állat összezúfolódva egy helyiségben, de Honti csak azt fájlalja: nem ismeri elég jól a nyelvüket ahhoz, hogy jobban megismerje a föld népét. A filológus Hontinak a faluval való közvetlen találkozása ilyen tragikus körülmények közt zajlott le, s ha túléli a háborút, talán új periódus kezdődött volna életében e szempontból is.

Fájdalmas feladat idézni e leve-

lekből, de meg kell tennünk, ha végig akarjuk követni e gyötrelmes út állomásain. A következő részletek Ökörmezőről írt leveleiből származnak 1944 márciusa és júniusa közti időben:

„... itt most három hónapja úgyszólván hyperboreusok földjén élek, elszakadva mindennapi életem minden realitásától, mindentől távol, ami hozzám tartozik, és itt, kristálytisztá levegőben, kristálytisztá hegyi folyó partján, hegyek között, amelyek, mikor ideérkeztem, ragyógó hóba voltak burkolva, most pedig a legtisztább üdeségű vegetációval, egy archaikus pásztori kultúra környezetében, ahol ember és állat egy fedél

alatt lakik testvériesen — itt azt hiszem sikerült elérnem azt, aminek 34 évemmel különben is talán elérkezett az ideje. Tudok távol lenni és tudok messziről nézni, tudok figyelmen kívül hagyni minden lényegtelen, sőt minden túl speciálisat (saját szaktudományomat beleértve) és csak annak a számára van szemem, ami igazán fontos, igazán nagy és igazán örök. Igazán nagy auktorokat olvasok — szerencsére van rá alkalmam — és aktíve olvasok. Így folyik az életem, és nem tudok semmire sem gondolni, aminek különben elég oka lenne engem foglalkoztatni. Legfeljebb a jövőre gondolok és arra, hogy a humanizmusnak és filológiának

milyen ezerszeresen fontos szerepe lesz, akárcsak a 6—7. században: át kell mentenie egy világégés üszkein azt a kis mécsest, ami a gondjaira van bízva és ami az emberiség legértékesebb tulajdona . . . ”

„Mert semmivel annyit nem tehetünk a hozzánk közelállókért, sőt távolabbi embertársainkért is, minthogy életünkkel példát mutassunk, megmutassuk nekik, hogy lehet szépen élni s a nehéz életet nemcsak elviselhetővé, hanem egyenesen széppé is tenni.”

„Az apámtól bőségesen kapott klasszikus olvasmányok szomjas lelkemet hosszú ideig ki fogják elégíteni: tanulmányomat, amióta

befejeztem, nem merem kézbe-
venni és elejétől végig olvasni,
mert félek, hogy rossz — bár biz-
tosan nem az.”

„És még valamire lettem figyel-
mes. Tudod azt, hogy az utóbbi
években a legtöbb tanulmányomat
nem magyarul, hanem idegen
nyelven írtam — azt is, amibe
Hárosra bevonulásom előtt fog-
tam be és amit azért kellett abba-
hagyni, franciául kezdtem. Most
pedig utólag vettem észre, hogy
egészen magától értetődően kezd-
tem el magyarul írni — most,
amikor ennek semmi gyakorlati
lehetősége és jelentősége nincs és
nem is lehet. Ez is kell, hogy vala-
mit jelentsen. Azt, hogy a magyar

kultúra és én jobban összetartozunk, minthogy ennek egy csapásra vége lehetne, és hogy én nem vagyok hajlandó a válópert beadni ellene. Ne vedd nagyképűségnek, ha ennyi nagy és egyetemes következtetést vonok le egy magában véve elég jelentéktelen tényből, s így elemzem a magam jelentéktelen személyét, mintha egy kívülálló és jelentékeny személyiségről lenne szó. A lényeg itt az, hogy minden dolognak van a tulajdonképpeni tartalmán kívül is túl szimbolikus tartalma is, és ezt nagyképűségre, szerénységre való tekintet nélkül lehet elemezni. És a szimbólum mellett, vagy abban benne, tanulság is van. Ezt a tanulságot kell

neked is levonnod és magadévá tenni.”

„Az élet folytonosságát biztosítani minden élőlénynek kötelessége. annál is inkább mert nekem még más kötelességeim is vannak: az eljövendő nehéz időkben arra is nagy szükség lesz, hogy legyenek, akik áldozatosan és mindenről lemondva dolgozzanak azon, hogy az emberi kultúra és a magyar kultúra épségben fennmaradjanak. Ebben pedig kis részt nekem is kell állanom.”

„Múltkor írtam arról, amit a tihanyi fénykép keltett fel bennem. Mindig tudtam és mindig vallottam, micsoda szoros kapcsolatokat érzek ezzel a tájjal, de hogy meny-

nyire szorosat, azt csak most tudom igazán. S akármennyire tragikus, nevetnem kell mindenén, ami el akarja vitatni tőlem ezt az odatartozást. Érzem, hogy a kapcsolat erősebb, s én erősebb vagyok mint minden erő, ami ezzel szembehelyezkedhetik. S ha megint egyszer otthon leszek, Badacsonyra és Tihanyra nagyobb áhítattal fogok zarándokolni, mint annakidején Párisba zarándokoltunk. Ez így van, s ezt Neked is érezned kell. Az csak személyes mániám, hogy ennek az érzésnek szimbóluma nálam éppen a Dunántúl és nem egy más magyar táj — lehetne mondjuk az Alföld is, de így is megvan az oka: a Dunántúl nem-

csak magyar táj, hanem egyszer-
smind latin táj is, ókori kultúra
tája s ez a kettő együtt adja meg az
igazi európai magyarságot, azt,
amihez elbonthatatlanul tartozom,
nemcsak passzív módon, hanem
azt hiszem, eddigi munkásságom-
ban alkotóan és gyarapítóan is.
Mindez nem véletlen és nem múl-
hat el, s ketten együtt további éle-
tünkben, még ha nem is itt fog
mindig lezajlani, be fogjuk bizo-
nyítani magunknak és a világnak,
hogy ennek így kell lenni.”

Ökörmezőről V. 3-i keltezésű
lapjában jelzi, hogy belefogott az
Orestes és Hamlet című tanulmány
írásába:

„Egyébként én már nem mond-

hatom magamról, hogy nem írok műveket, mert tegnap belekezdttem »A középkori és újkori szellem különbsége és egyezése« témába. Ez az elhatározás Aischylos olvasmányaim eredménye és remélem, hogy lesz erőm írni, ahogy elképzeltem.”

Ez a tanulmány legutolsó műve lett, s 1945-ben a Magyarok című folyóirat I. évfolyamának 6. számában jelent meg.

Június 18-án már írja, hogy továbbmennek Ökörmezőről. Ahogy a front visszavonul, úgy hajtják a fasiszta őrök a munkaszolgálatosokat. Július 30. és augusztus 20. között Utcásról, Ung megyéből jön híradás, szeptemberben

Debrecenben vannak. Október 1-én Nagybereznáról jön lap, október 15-én jelzi, hogy továbbmennek. Október 15 után Sátoraljaújhely és Kassa közt, iskolában lakik, éhezik, holmija fogytán. Október 25-én Ungváron vannak, novemberben egy Kassa melletti faluban.

Ezután több híradás már nem érkezik Pestre. 1945 márciusának utolsó napjaiban a Sopron melletti Kópházán halt meg, amikor már csak néhány nap választotta el a szabadulástól.

★

Honti János halála után barátai azonnal nekiláttak hátrahagyott művei publikálásához.

Két kisebb tanulmánya az Oriens Antiquus-ban jelent meg franciául 1945-ben. Ezeket Honti eredetileg is ennek az évkönyvnek írta (*Notices sur le conte égyptien du Prince Prédestiné, Déesses servantes*). Mindkettő ókori keleti tárgyú. Még 1944 szeptemberében a hosszú menetelés kínjai közt Nagybereznáról is érdeklődött e tanulmányok sorsa felől, Dobrovits Aladárnak írja:

„Mindenekelőtt köszönöm azt a sok szívességet, amelyet mint hallom tettél ügyeim érdekében és annak a reménynek adok kifeje-

zést, hogy az Oriens Antiquus nagyobb fontosságú közös ügyünk lesz mint azok az ügyek, amikre céloztam.”

Posztumusz cikként publikálták az Ethnographiában a *Szigetek legendáit*, melyben soha el nem készült nagy könyvének tervéről számolt be.

1945-ben jelent meg az *Orestes és Hamlet*, 1947-ben az *Ismeretlen népmese* a Honti János Társaság kiadásában.

1962-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál a *Válogatott tanulmányok* című kötete. E gyűjteményes kiadásnak jó része olyan tanulmányokból áll, amelyek külföldön jelentek meg idegen nyelven, s így

a fiatalabb magyar folklórkutatók nem is ismerhették őket. (Bibliográfiáját Voigt Vilmos állította össze.)

Külföldön még hosszú ideig nem tudnak haláláról. Így E. E. Kiefer 1947-ben megjelent monográfiájában (*Albert Wesselski and Recent Folktale Research*. Bloomington) hosszasan foglalkozik Honti munkásságával, de nem említi, mert nincs tudomása arról, hogy Honti meghalt.

A magyar tudományos élet a háború után egy sor emlékülésen s számos megemlékezésben, rádió-előadásban búcsúzott el tőle. Tudományos tanulmányokat, könyveket ajánlottak emlékének:

Ortutay Gyula *Ungarische Volksmärchen* című (igen sok kiadást megért) meseantológiáját, Dobrovits az Ethnographiában publikált tanulmányát (*Valóság, mítosz, szimbólum*, 1947) ajánlotta Honti emlékének. Alakját — regényes és átköltött formában — Mesterházi Lajos szépirodalmi műveiben örököltette meg.

Utolsó, Ökörmezőn írt tanulmánya, az *Orestes és Hamlet* — mely egy iskolai irkában kéziratosan maradt fenn — azért is, mert nem néprajzi, hanem irodalmi folyóiratban jelent meg, kisebb hatással volt a magyar folklórkutatásra, mint más művei. Az antik és középkori tragikumfo-

galmat elemző tanulmányt leginkább a saját végzetével szembenéző halálra ítélt tudós búcsújának tekintették. Holott több ennél: mert amikor az antik „mítosztragédia” és a középkori „mondatragédia” fogalmát egymással szembeállítja, ismét olyan gondolatmeneteket előz meg, amelyek mintegy húsz évvel halála után bontakoznak ki a nemzetközi folklorisztikában és esztétikában.

Francia barátai 1948. május 26-án a Francia Folklór Társaság (La Société française de Folklore et de civilisation traditionnelle) és a Párizsi Magyar Intézet által közösen rendezett Honti János-émlékesten búcsúztak el tőle. A búcsú-

beszédet egykori munkatársa, André Varagnac mondta.

Születésének 50. évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémia I. osztálya emlék-ülésszakot rendezett tiszteletére. Sok újságcikk, tanulmány foglalkozott életével és munkásságával.

Ortutay Gyula a *Válogatott tanulmányok* című kötet előszavában ezt írja Honti munkásságáról:

„Életműve így egyszerre teljes és torzó: alapvető kérdésére annyi területről hordta a feleletet, mint kevesen a békés öregséggel dicsekvő kutatók közül. Teljes tehát és mégis torzónak tudjuk, mert biztosak vagyunk abban, hogy kegyetlenül kettéroppantott élete

adósunk maradt azzal a felelettel, amit csak ő mondhatott volna ki.”

Honti — korai ifjúságától — a szájhagyományban élő európai epika műfaji kérdéseinek összességére akart választ adni: a történelmi fejlődés sorrendjére és mikéntjére, az egyes ágazatok egymáshoz való viszonyára, az epikus formák kialakulásának törvényszerűségére s a folklór és irodalom viszonyára.

Ilyen célkitűzést csak rendkívüli képességekkel rendelkező tudós vállalhatott. Már a gyermekifjú Honti, csupán időtöltésként, hibátlanul csoportosította a magyar népmeséket, tehát olyan munkát végzett el, amelyet általában „felnőtt” tudósok szoktak végezni

nagy apparátussal. Idegen nyelveket könnyen sajátított el, olvasmányainak köre elképzelhetetlenül széles, filológiai precizitása maximális. Mindehhez éles logika és kritikai érzék, művészi fogékonyság járult: joggal remélhette tehát, hogy e nagy igényű célkitűzést meg is tudja majd valósítani.

Honti valójában a magyar néprajzi kutatás egyetlen korabeli ágához sem tartozik. A „néprajzkutató” kifejezés igen tág kategória: magába foglalja azokat a kutatókat, akik távoli földrészek lakóiról adnak hírt, azokat, akik a magyar falu életmódját, szokásait írják le, s azokat a filológusokat is, akik csak képzeletükben járják be a vi-

lágot, és ismerkednek meg más világrészek, korok vagy társadalmi osztályok gondolkodási rendszerével, költészetével.

Honti a néprajzkutatáshoz az utóbbi módon kapcsolódott. Már gyermekkorában megragadta fantáziáját a népmese, s egész életén át ennek titkait igyekezett megtudni. Elsősorban folklórfilológus vagy még inkább művelődéstörténész, kultúrfilozófus volt.

Voltaképpen egyetlen hazai vagy külföldi folklóriskolához sem tartozott. Fiatalkorában a finn folklóriskola módszerét követte, ez a módszer azonban csak rövid ideig elégítette ki. Azonban a finn iskola kritikusaival sem értett min-

denben egyet: vitázott például C. W. von Sydownak és Albert Wesselskinek az európai mese eredetéről vallott nézeteivel is, (vö. *Kelta tanulmányok és európai népmese-kutatás* című cikkét). Módszere leginkább a fenomenológiai-nak nevezhető irányzat felé hajlott, anélkül, hogy ő maga ez irányzat képviselőjének nevezte volna magát.

Munkásságát a haladó gondolkodású magyar néprajzkutatók rokonszenve kísérte. Honti haláláig tagja volt a Magyar Néprajzi Társaságnak, ahol számos előadást is tartott.

Még nagyobb hatással volt azonban a fiatal és modern iroda-

lomtörténész-generációra, akik igen nagyra tartották tudományos eredményeit. Bóka László idézett tanulmányában említi a beszélgetéseket, melyeket a folklorista Honti az irodalomtörténészekkel folytatott. Egész életében célja volt közel hozni egymáshoz az irodalom és a folklór kutatását. Jól tudta, hogy népköltészet és irodalom elválaszthatatlanul összetartoznak, s ő maga inkább a közös, mint a kettőt elválasztó jegyeket hangsúlyozta.

„Eredményekben gazdag az életmű, amit itthagyt — írta búcsúztatójában 1946-ban Trencsényi-Waldapfel Imre. — Lehetőségekben messzire mutatnak az

utak, melyeket megnyitott. De ki
őrzi meg szép magas homloka alól
sugárzó tekintetét, ha mi már nem
leszünk?”

Ezúton mondok köszönetet mindazok-
nak, akik e munka során segítségemre vol-
tak; elsősorban (az azóta elhunyt) Honti
Rezsőnének és Köpeczi Bélánének, akik-
nek a tulajdonában levő írásokra, levelekre
támaszkodtam. Köszönetet mondok még
Baróti Dezsőnek, Honti Péternek, Kö-
peczi Bélának, Lengyel Dénesnek, Or-
tutay Gyulának, Szilágyi János György-
nek, Tolnai Gábornak és Voigt Vilmos-
nak, akik részint visszaemlékezéseik-
kel, részint megjegyzéseikkel hozzájárultak
e tanulmány létrejöttéhez.

BIBLIOGRÁFIA

*Honti János főbb művei**

Könyvek

Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen, auf Grund von Antti Aarnes Typenverzeichnis zusammengestellt. Helsinki, 1928. (FFC 81.)

Volksmärchen und Heldensage. Beiträge zur Klärung ihrer Zusammenhänge. Helsinki, 1931. (FFC 95.)

A mese világa. Bp., 1937.

Az úrfiú, aki a paradicsomban járt. 12 népmese. (Összeválogatta: Honti János. Vadász Endre rajzaival.) Bp., 1938.

A mézáróslégény meséje. (Feljegyezte és a kísérő tanulmányt írta: Honti János.) Bp., 1940.

Anonymus és a hagyomány. Bp., 1942. (Minerva-könyvtár 60.)

Fabula. Keleti mesék. (A kötet anyagát összeválogatta, bevezette és jegyzetekkel kísérte: Honti János.) Bp., 1943.

Az ismeretlen népmese. Bp., 1947.

* Honti János műveinek teljes bibliográfiája a *Válogatott tanulmányok* című kötet 339–344. lapjain található. (Budapest, 1962.)

Publikációk

- A Szilágyi és Hajmási monda rokonai és eredetkérdése.* Ethnographia 1930. 25—37.
- A Szilágyi és Hajmási monda szövegtörténete.* Irodalomtörténeti Közlemények 1930. 304—321.
- De fabula popolare.* Schola et vita (Milano) 1931. 25—30.
- A vogul mesék áttekintése.* Ethnographia 1931. 181—192.
- Vörösmarty egy német mintája?* Irodalomtörténeti Közlemények 1933. 146.
- Hungarian Popular Balladry.* Journal of the English Folk Dance and Song Society 1934. 166—172.
- A néphagyományok megmentéséről.* Debreceni Szemle 1934. 219—226.
- Mesekutatás és mesegyűjtés.* Népünk és Nyelvünk 1934. 151—158.
- Zum Märchenmotiv vom Räuber im Sarge.* Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde 1934. 112—114.
- A mese világa.* Magyarságtudomány 1935. 19—25.
- Magyar epikus hagyomány.* Magyarságtudomány 1935. 126—136.
- Mesetudomány és vallástörténet.* Népünk és Nyelvünk 1935. 107—124.
- Celtic Studies and European Folk-Tale Research.* Béaloideas 1936. 34—39.

Epikus néphagyomány. (Magyar epikus hagyomány II.) Magyarságtudomány 1936. 371—386.

Mesék és mítoszok halálról és halhatatlanságról. Ethnographia 1936. 34—39.

Mese és legenda. Ethnographia 1936. 281—290.

A mese történetéről. Debreceni Szemle 1936. 77—83.

A mese története. Napkelet 1936.

Népköltésről és irodalomról. Kerekasztal 1936. 27—33.

Népköltési gyűjtés Írországból. Ethnographia 1936. 332—333.

A sziget kelta mythosáról. Argonauták 1937. 3—13.

A középkor Odysseusáról. Argonauták 1937. 150—161. (Megjelent 1938-ban.)

Zum Eingliederungsproblem der ungarischen epischen Überlieferungen. Ungarische Jahrbücher 1938. 153—174.

New Ways to Vinland Problems. Acta Ethnologica (København) 1938. 17—30.

Märchenmorphologie und Märchentypologie. Folk-Liv 1939. 307—318.

A népmese háttére. Ethnographia 1940. 308—320.

Út Villonhoz. François Villon Nagy Testamentuma. Vas István fordítása, Honti János tanulmányával. (Kétnyelvű Klasszikusok.) Bp., 1940.

On a Type of Saga Incidents. Helicon. Revue

- Internationale des Problèmes généraux
de la Littérature 1940. 65—73.
- Vinland and Ultima Thule.* Modern Language
Review 1940. 159—172.
- Late Vinland Tradition.* (The Thorbjörn
Narrative.) Modern Language Quarterly
1940. 339—355.
- A néprajz Franciaországban.* Ethnographia
1940. 114—116.
- Notices sur la légende populaire.* Volume in
Honour of Prof. Bernhard Heller on the
occasion of his seventieth birthday.
(Edited by Alexander Scheiber.) Bp., 1941.
86—90.
- Gondolatok a néprajzról. Bátky Zsigmond
emlékének.* Az ország útja 1942. 333—338.
- Sámán-szertartás a X. századi Grönlandban.*
Ethnographia 1943. 187—189.
- Orestes és Hamlet.* Magyarok 1945. 253—
260.
- Szigetek legendái.* Ethnographia 1945. 15—
17. (Töredék. L. erről uo. 17—18.)
- Notice sur le conte égyptien du Prince Prédestiné.*
Oriens Antiquus Bp., 1945. 66—73.
- Déesses servantes.* Oriens Antiquus. Bp.,
1945. 163—165.

A Honti Jánossal foglalkozó szakirodalomból

- SCHEIBER SÁNDOR: Egy fiatal mesekutató fejfájára. Honti János. (Nekrológ.) Úttörő Gyermekújság 1946. 25. szám.
- TRENCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE: Honti János. (Nekrológ.) Ethnographia 1946.
- WALDAPFEL ESZTER: Honti János (1910 – 1945). (Nekrológ.) Magyar Könyvszemle 1946.
- DOBOVITS ALADÁR: Honti János. In: Magyar mártír írók antológiája. (Nekrológ.) Bp., 1947.
- KIEFER, EMMA EMILY: Albert Wesselski and Recent Folktale Theories. Bloomington, 1947. 71.
- DE VRIES, JAN: Betrachtungen zum Märchen, besonders in seinem Verhältnis zu Heldensage und Mythos. Helsinki, 1954. (FFC. 150.)
- ORTUTAY GYULA: Honti János. Írók, népek, századok. Bp., 1960., továbbá Halhatatlan népköltészet. Bp., 1966. Angolul: Hungarian Folklore. Bp., 1972.
- VEZÉNYI, PÁL: Die Geschichte der ungarischen Märchen- und Aberglaubenforschung im XX. Jahrhundert. Freiburg, 1960. 26–38.
- ORTUTAY GYULA: Honti János emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának közleményei 1961.

TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE: Mesetudomány és vallástörténet. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 1961.

BÓKA LÁSZLÓ: Honti János. Arcképvázlatok és tanulmányok. Bp., 1962.

LÜTHI, MAX: Märchen. Stuttgart, 1962.

ORTUTAY GYULA: Honti János. In: Honti János: Válogatott tanulmányok. Bp., 1962.

DÖMÖTÖR TEKLA: Honti János: Válogatott tanulmányok. Fabula 1963.

VOIGT VILMOS: Selected Studies of János Honti. Acta Ethnographica 1963.

DEVECSERI GÁBOR: Tavaszi angyal. Élet és Irodalom 1965. április 6.

DOBROVITS ALADÁR: Honti János. Antik tanulmányok 1965.

DÖMÖTÖR TEKLA: Honti János emlékezete. Népszabadság 1965. 75. szám.

GREVERUS, INA-MARIA: Thema, Typus und Motiv zur Determination in der Erzählforschung. In: IV. International Congress for Folk-Narrative Research in Athens. Athens, 1965. 133.

ORTUTAY GYULA: Honti János emlékezete. Halhatatlan népköltészet. Bp., 1966.

SZILÁGYI JÁNOS GYÖRGY: János Honti. The New Hungarian Quarterly 1965. 6.

UECKER, HEIKO: Germanische Heldensage. Stuttgart, 1972.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó
igazgatója

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

AK 244 k 7577

Terjedelem: 5,87 (A/5) ív

+ 1 db melléklet

Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

